

Studia i materiały z dziejów społecznych Polski południowo-wschodniej

Tom I

pod redakcją
ZDZISŁAWA BUDZYŃSKIEGO

**WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
RZESZÓW 2003**

Opiniował
prof. dr hab. ANTONI PODRAZA (UJ)

Skład komputerowy
ZDZISŁAW BUDZYŃSKI

Łamanie
LUCYNA KUŚNIERZ

Opracowanie redakcyjne i korekta
KRYSTYNA STRYCHARZ

Projekt okładki
JANUSZ POLACZEK

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2003

ISBN 83-7338-033-7

Printed in Poland

108

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU RZESZOWSKIEGO
35-310 Rzeszów, ul. Ćwiklińskiej 2, skr. poczt. 155, tel. 857 42 55

Wydanie I	Format B5	Ark. wyd. 24
Ark. druk. 21,5		Zam. 225/2003

WYKONANO W Drukarni UR w Rzeszowie

SPIS TREŚCI

Zdzisław BUDZYŃSKI	
Przedmowa	7

DZIEJE SPOŁECZNE

Jan KWAK	
Rzemiosło rzeszowskie u schyłku epoki feudalnej jako instytucja społeczna i zawodowa (na podstawie materiałów źródłowych w zasobach Archiwum Państwowego w Rzeszowie)	11
Paweł SIERŻĘGA	
Lwów i prowincja galicyjska wobec setnej rocznicy insurekcji kościuszkowskiej (1894 r.)	22
Kinga POMES, Bogdan STĘPIEN	
Działalność Towarzystwa Oświaty „Mrówka” w Łańcucie w latach 1868–1914	57
Ks. Julian TARNAWSKI	
Emigracja i duszpasterstwo wychodźców z diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w latach 1900–1914	63
Aleksander WIECHEĆ	
Działalność gniazda Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Suchej Beskidzkiej przed I wojną światową	72
Jolanta KAMINSKA-KWAK	
Inteligencja przemyska na tle społeczności miasta w dwudziestoleciu międzywojennym	82
Іванна ЛІУЧАКІВСЬКА	
Соціально-побутові умови життя та діяльності працівників розумової праці Західної України (1939–1941)	110
Marian KOZACZKA	
Przemiany społeczne w województwie tarnowskim w latach 1975–1998	119

DEMOGRAFIA HISTORYCZNA

Jacek DZIOBEK-ROMAŃSKI	
Prawo grzebalne w Galicji (1772–1918). Zarys problematyki	133
Zdzisław BUDZYŃSKI, Małgorzata SOCHACKA	
Ludność parafii Hyżne koło Rzeszowa w świetle spisów spowiedniczych z lat 1728–1747	161
Sabina REJMAN	
Kim były XIX-wieczne „babki wiejskie”? (Na przykładzie wsi Krasne pod Rzeszowem)	182
Robert BENEWIAT, Zdzisław BUDZYŃSKI	
Ludność wsi Hoczew obrządku łacińskiego w latach 1867–1918 (w świetle ewidencji metrykalnej)	197
Edyta BIAŁOWAŚ, Zdzisław BUDZYŃSKI	
Ludność Sanoka obrządku łacińskiego w epoce przedautonomicznej (w świetle ewidencji metrykalnej)	219
Grzegorz ZAMOYSKI	
Ruch naturalny ludności w żydowskim okręgu metrykalnym w Sokołowie w latach 1877–1939)	239

VARIA

Sławomir PELCZAR	
Zjazd Piastów w Głogowie w 1208 roku	261

Paweł SIERŻĘGA

LWÓW I PROWINCJA GALICYJSKA WOBEC SETNEJ ROCZNICY INSUREKCJI KOŚCIUSZKOWSKIEJ (1894 R.)

Tradycja obchodów kościuszkowskich sięga końca lat dziewięćdziesiątych osiemnastego wieku, kiedy w Paryżu obchodzono imieniny Kościuszki, będące synonimem jedności Polaków w drodze ku niepodległości¹. Szersze rozmiary przybrała po jego śmierci w 1817 r., upamiętniając się krakowskim kopcem, usypanym na górze bł. Bronisławy w latach 1820–1823². W kolejnych pamięć bohatera raclawickiego przybłąkała na rzecz Konstytucji 3 maja i powstania listopadowego. Ponownie ożyła przy okazji politycznych wydarzeń z lat 1848 i 1860, a jej kulminacją stały się obchody zorganizowane w 1894 r. Ich tematyce poświęcono dotąd sporo uwagi³, niemniej obchody lwowskie, a zwłaszcza ich spo-

¹ A. Galos, *Tradycje Naczelnika Powstania Kościuszkowskiego i Raclawic w XIX w.*, [w:] *Panorama Raclawicka. Materiały z sesji* pod red. K. Matwijowskiego, Wrocław 1987, s. 19; tegoż, *Z dziejów obchodów kościuszkowskich w okresie rozbiorów*, [w:] *Powstanie Kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia i tradycja. Materiały Konferencji Naukowej Kraków–Wrocław, 28–30 marca 1994 r.* pod red. T. Kulak i M. Franćicia, Kraków 1996, s. 154–155.

² Na temat historii kopca-pomnika pisali m.in.: *Pamiętnik budowy Pomnika Tadeusza Kościuszki przez Komitet zarządzający tąż budową* wydany, Kraków 1825; M. Franćić, *Kopiec Kościuszki i historia znaczeń*, [w:] *Kościuszcze w hołdzie*, pr. zbior. pod red. M. Rokosza, Biblioteka Krakowska, nr 133, Kraków 1994, s. 187–223; J. Gordziałkowski, *Dzieje Komitetu Kopca Kościuszki (1820–1994)*, [w:] tamże, s. 87–134; tegoż, *Kopiec Kościuszki – miejsce pielgrzymek Polaków*, [w:] *180 lat Kopca Kościuszki. Materiały z sesji naukowej odbytej 15 kwietnia 2000 roku*, Kraków 2001, s. 15–103; M. Rokosz, *Wypód historyczno-prawny Kopca Kościuszki w Krakowie i dzieje ustrojowe jego Komitetu w latach 1820–2000*, [w:] tamże, s. 105–112 i nn.

³ K. Sreniowska, *Kościuszek. Kształtowanie poglądów na bohatera narodowego 1794–1894*, Warszawa 1964; też, *Kościuszek – bohater narodowy. Opinie współczesnych i potomnych 1794–1946*, Warszawa 1973; krytyka: J. Maternicki, *Spór o Kościuszkę*, „Przegląd Humanistyczny” 1975, nr 1, s. 69–78; M. Micińska, *Gołąb i orzeł. Obchody rocznic kościuszkowskich w latach 1894 i 1917*, Warszawa 1997; F. Ziejka, *Złota legenda chłopów polskich*, Warszawa 1984; B. Jakubowska, *Ruch ludowy wobec przeszłości narodowej (do 1939 r.)*, Warszawa 1995; H. Winnicka, *Socjaliści wobec obchodów setnej rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 maja i wybuchu powstania kościuszkowskiego*, [w:] *Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX wieku. Zbiór studiów* pod red. J. Maternickiego, Warszawa 1981, s. 333–353; M. Śliwa, *Socjaliści polscy wobec Insurekcji 1794 r. i tradycji kościuszkowskiej*, [w:] *Powstanie Kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia i tradycja*, dz. cyt., s. 289–301; J. Kur, *Odwotywanie się do tradycji historycznej w ruchu ludowym (do 1918 roku)*, [w:] *Chłopi. Naród. Kultura*, t. 4: *Kultura i oświata wsi* pod red. A. Meissnera, Rzeszów 1996, s. 145 i nn.; też, *Kształtowanie świadomości historycznej chłopów polskich przez ruch ludowy w okresie zaborów*, [w:] *Dzieje i przyszłość polskiego ruchu ludowego*, t. 1: *Od zaborów do okupacji (1895–1945)*, red. nauk. A. Kołodziejczyk, W. Paruch, Warszawa 2002, s. 587–596; A. Wójcik, *Ludowcy wobec tradycji historycznej (do 1918 roku)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1999/2000, vol. LIV/LV, s. 219–226; J. Molenda, *Obchody rocznic kościuszkowskich współorganizowane przez ludowców – koniec XIX w.–1918 r.*, [w:] *Kościuszek – powstanie 1794 r. – tradycja. Materiały z sesji naukowej w 200-lecie powstania kościuszkowskiego, 15–16 kwietnia 1994* pod red. J. Koweckiego, Warszawa 1997, s. 305–328; tegoż, *Chłopi. Naród. Niepodległość. Kształtowanie się postaw narodowych i obywatelskich chło-*

teczny odbiór na prowincji galicyjskiej, zasługują na szersze omówienie. Ważne dla określenia świadomości narodowej współczesnych Polaków będzie odtworzenie postaw zajmowanych podczas uroczystości, wyrażanych wzorcami zachowań, strukturą komitetów prowincjonalnych, stosunkiem grup społecznych, partii politycznych, władz autonomicznych i Kościoła wobec propagowanych haseł idei kościuszkowskiej. Celowe wydaje się też ustalenie form i scenariuszy obchodowych oraz ich geografii.

Przygotowania i obchody lwowskie

Pierwsze inicjatywy poprzedzające bezpośrednie przygotowania obchodów rocznicy powstania kościuszkowskiego, jakie odnotowano we Lwowie, związane były z akcją pomnikową zainicjowaną przez słuchaczy Politechniki Lwowskiej, którzy jeszcze w 1891 r., chcąc uczcić pamięć walk 1792 r., a zwłaszcza setną rocznicę insurekcji, postanowili zorganizować zbiórkę pieniędzy na pomnik dla Kościuszki i umiejscowić go przed gmachem sejmu lwowskiego. Odpowiednia odezwa i listy miały być gotowe tuż przed zakończeniem roku akademickiego. Liczono tym samym, że studenci spopularyzują akcję w miejscu zamieszkania, w szczególności na terenach zaboru rosyjskiego⁴. Niemal równocześnie własną akcją pomnikową propagowała we Lwowie Polonia chicagowska, która w 1892 r. rozpisała konkurs na pomnik Tadeusza Kościuszki⁵. Nagłośniony w środowisku artystycznym za sprawą Emila Dunikowskiego, pierwszą nagrodę przyniósł znanemu artyście rzeźbiarzowi Tadeuszowi Barączowi. Drugą otrzymał projekt również cenionego architekta i rzeźbiarza Leonarda Marconiego⁶.

Równolegle prowadzono we Lwowie prace nad powołaniem Fundacji imienia Tadeusza Kościuszki, której idea związana była z uroczystymi obchodami setnej rocznicy Konstytucji 3 maja w 1891 r. W perspektywie następnych lat i historycznych wspomnień dotyczących klęsk walk w obronie konstytucji, a zwłaszcza kolejnego rozbioru Polski, powszechnie zastanawiano się nad sposobem upamiętnienia tych wydarzeń. W 1891 r. pojawiły się propozycje, aby fakt drugiego rozbioru ostentacyjnie zamanifestować powszechną żałobą narodową⁷. Taki projekt znalazł wielu adwersarzy. Poseł na sejm krajowy i radny

pów w Galicji i Królestwie Polskim w przededniu odrodzenia Polski, Warszawa 1999; A. F. Grab-
ski, *W kręgu kultu Naczelnika, Rapperswilskie inicjatywy kościuszkowskie (1894–1897)*, Warszawa
1981.

⁴ Центральний Державний Історичний Архів України у Львові. Ф 146. Галицьке на-
містництво, м. Львів, оп. 7, т. II, сп. 4572. Донесения дирекций полиции, староств и переписка
с Министерством внутренних дел о подготовке проведении 100-летней годовщины востания
под руководством ТADEУША КОСЦИУШКИ польским населением и столкновении демонстрантов
с полицией и войсками 1893–1896 [dalej cyt. CDIAU TK], Der K. K. Hofrath und Polizei –
Director zu Lemberg in Galizien. Lemberg 14 April 1891; C.K. Starosta i Dyrektor Policji do Wy-
sokiego Prezydium c.k. Namiestnictwa, Lwów 14 IV 1891.

⁵ Szerzej na temat obchodów polonijnych: H. Florkowska-Frančić, *Tradycje kościuszkowskie
na emigracji w latach 1817–1917*, [w:] *Powstanie Kościuszkowskie i jego Naczelnik. Historia
i tradycja*, dz. cyt., s. 171–182.

⁶ *Projekta obchodu stuletniej rocznicy*, „Kościuszko” 1893, nr 2; *Pomnik Kościuszki w Chi-
cago*, „Kościuszko” 1893, nr 3.

⁷ Autorstwo pomysłu należy przypisać Lidze Narodowej, która w listopadzie 1891 r. w War-
szawie wydała odpowiednie odezwy. Przeciw wystąpiła cała prasa w Galicji i w Poznańskim,
myśl sparaliżowana ostatecznie działalnością lwowskiego komitetu obywatelskiego. Zob. E. Piltz,
Nasze stronnictwa skrajne, Kraków 1903, s. 91–92; W. Pobóg-Malinowski, *Narodowa Demokra-*

miasta Lwowa Godzimir Małachowski przypominał na łamach „Gazety Narodowej”, że już w końcu 1891 r. na specjalnie zainicjowanym przez Wojciecha hr. Dzieduszyckiego zebraniu, z udziałem – jak to określono – „poważnej” części społeczeństwa, zanegowano te pomysły, a następnie powołano Komitet Kościuszki do spraw uświadamiania ludu, o którym przekazano informacje zaufanym osobom z terenu Galicji reprezentującym podobny punkt widzenia, wnosząc o ich akces organizacyjny⁸. Pomimo bolesnych i smutnych wspomnień ostatnich chwil Rzeczypospolitej, jak stwierdzono, „nie wolno nam ograniczyć się tylko do demonstracji żałobnej (...), obowiązkiem naszym działać teraz zawsze i wszędzie tak, ażeby naprawić te błędy przeszłości, które były przyczyną pogromu”⁹. Przeciwna żałobie była także redakcja „Nowej Reformy”, zwolenniczka alternatywnego pomysłu utworzenia funduszu na cele oświaty ludowej, jako wyrazu uznania dla warstwy chłopskiej za jej udział w powstaniu 1794 r.¹⁰ Tylko w ten sposób – przekonywano – „przystąpić musimy do tego aktu ekspiacji, do spłacenia długu zaciągniętego przez przodków naszych wobec włościan, zaniedbanych, zapomnianych niemal od wieków, a przecież nie tracących poczucia narodowego”¹¹. W celu ostatecznego uchwalenia sposobu uczczenia pamięci setnej rocznicy rozbioru Polski w połowie kwietnia 1892 r. na zaproszenie prezydenta Edmunda Mochnackiego w sali ratusza odbyło się zebranie przedstawicieli władz autonomicznych, inteligencji, mieszczaństwa i prasy. Upamiętniając postawę Tadeusza Kościuszki i mając na uwadze rolę, jaką odegrał w wojnie 1792 r., a także niedaleką perspektywę roku 1894 i związanej z nim pamiętki powstania kościuszkowskiego, na wniosek W. Dzieduszyckiego uchwalono powołanie fundacji im. Kościuszki. Na przewodniczącego nowo powstałej instytucji wybrano Jerzego Czartoryskiego. Jego zastępcami zostali Stanisław hr. Badeni i E. Mochnacki. Na członków komitetu powołano m.in. Leona Bratkowskiego, Zygmunta Dembowskiego, W. Dzieduszyckiego, Bernarda Goldmana, Augusta Gorajskiego, Godzimira Małachowskiego, Antoniego Małeckiego, Józefa Męcińskiego, Tadeusza Romanowicza, Tadeusza Skałkowskiego, Stanisława Stadnickiego, ks. Feliksa Zabłockiego, Franciszka Zimę¹². Wyraźnie

cja 1887–1918. Fakty i dokumenty, wyd. 2, Londyn 1998, s. 48 i nn. Odezwy dotarły także na prowincję galicyjską, gdzie były często powielane i kolportowane przez młodzież gimnazjalną. Prezydium Rady Szkolnej Krajowej wydało nawet okólnik do szkół galicyjskich, zapoznając grono pedagogiczne z ich treścią, wnosząc o restrykcje dla rozprowadzających druki odezwy. Zob. Archiwum Państwowe w Rzeszowie (dalej: APRz), Akta I Gimnazjum im. St. Konarskiego w Rzeszowie, sygn. 257. Prezydium C.K. Rady Szkolnej Krajowej, L. 752, Lwów 25 I 1893.

⁸ CDIAU TK, Der K.K. Hofrath und Polizei – Director zu Lemberg in Galizien, nr 37. Tages Rapport vom 23 März 1892. Pierwotny skład, jak i kierownictwo Komitetu pokrywa się z późniejszym składem Fundacji, o czym niżej.

⁹ *Fundacja oświaty*, „Gazeta Narodowa” 24 III 1894, nr 68. Podobnie „Kurier Lwowski” przekonywał społeczeństwo, że na klęski wojny i utratę niepodległości należy patrzeć przez pryzmat pojedynczych osób i grup społecznych, ich determinacji w obronie Rzeczypospolitej i z nich czerpać naukę i wzorce. Zob. *Fundacja im. Kościuszki*, „Kurier Lwowski” 17 IV 1892, nr 108.

¹⁰ *Z powodu żałoby narodowej*, „Nowa Reforma” 7 II 1892, nr 29; *Żałoba w Królestwie Polskim*, „Nowa Reforma” 9 II 1892, nr 31.

¹¹ *Fundacja imienia Tadeusza Kościuszki*, „Nowa Reforma” 24 III 1892, nr 69.

¹² „Kurier Lwowski” 17 IV 1892, nr 108. Do składu obszerniejszego weszli m.in.: Amborski, Adam Asnyk, Chamiec, Włodzimierz Dzieduszycki, Dzikowski, Franke, Gubrynowicz, Getritz, Głodziński, Hirsberg, Izaak Mikołaj Isakowicz, Janowski, Włodzimierz Koziebrodzki, Ludwik Kubala, Kramarczyk, Witold Lewicki, Kazimierz Lange, Natan Loewenstein, Antoni Małecki, Teofil Merunowicz, K. Ostaszewski-Barański, Polanowski, Tadeusz Pilat, Stanisław Schnür Pełowski, Popowski, Potoczek, Henryk Rewakowicz, Stanisław Szczepanowski, Eustachy Sangusz-

sprecyzowane zostały cele ogólne fundacji. Priorytetem miało być szerzenie oświaty między absolwentami szkół ludowych. Nacisk położono zwłaszcza na wychowanie religijne, etyczne, moralne i narodowe. Zamierzano także zasilać finansowo instytucje zajmujące się oświatą ludową oraz wspierać wysiłki tej części ludności polskiej, która miała problemy z utrzymaniem własnej narodowości i języka. Ostateczną intencją planowanych przedsięwzięć było stworzenie podstawy dla budowania samoświadomości warstwy chłopskiej. W edukacji, znajomości własnych praw, obowiązków, znajomości zasad etyki i religii oraz uświadamieniu własnej wartości upatrywano szansy na partnerską realizację celów narodowych¹³. Był to więc na nowo wyartykułowany program polityczny konserwatystów, oparty na solidaryzmie społecznym i narodowym¹⁴.

Aby nie tracić z horyzontu tematyki kościuszkowskiej, jeszcze jesienią 1892 r. z inicjatywy zarządu fundacji zamówiono nabożeństwo żałobne w intencji Naczelnika, upamiętniając 75. rocznicę jego śmierci. Mszę z kazaniem ks. Gnatowskiego, który mówił o miłości Kościuszki do ojczyzny, celebrował arcybiskup Seweryn Morawski. Uroczystości skończyły się wieczorem muzyczno-recytatorskim w „Gwiazdzie” i zebraniem w klubie mieszczańskim¹⁵.

Równolegle zainicjowana w Galicji akcja składkowa, prowadzona na potrzeby fundacji do stycznia 1894 r., według sprawozdania skarbnika Franciszka Zimy, przyniosła dochód 32 664 zł. Zbiórka pieniędzy, obok tradycyjnych darowizn, prowadzona była za pomocą tysiąca puszek ofiarowanych przez firmę Bratkowskiego. Pięćset z nich komitet rozesłał do wszystkich miast powiatowych i większych aglomeracji, gdzie umieszczano je w lokalach publicznych i urzędach¹⁶.

W styczniu 1894 roku lwowski komitet centralny zgodził się na przyjęcie do swego grona pięciu przedstawicieli fundacji krakowskiej, spośród których Antoni Wodzicki został drugim wiceprzewodniczącym. Obok niego skład komitetu uzupełnili Stanisław Woyenko-Tomkiewicz, August Sokołowski, Adam Asnyk i Jan Skirliński¹⁷.

Na początku lutego we Lwowie odbyło się zebranie poświęcone reorganizacji działalności fundacji. Postanowiono pozostawić komitetowi krakowskiemu wolną rękę w kierowaniu akcją składkową na terenie jego okręgu, z zastrzeżeniem konieczności dostarczania co trzy miesiące wszelkich kwot i pełnych protokołów sprawozdań z działalności do komitetu centralnego. Do przesyłania podobnych raportów zostali zobligowani także delegaci prowincjonalni. W celu intensyfikacji akcji składkowej ponownie rozesłano pierwotną odezwę zawiera-

ko, Adam Sapieha, Stanisław Tarnowski, Aleksander Vogel, Liberat Zajączkowski, Włodzimierz Zagórski. Spora liczba osób z Krakowa wskazuje na utworzenie jej krakowskiej filii.

¹³ „Gazeta Narodowa” 24 III 1894, nr 68. Jednym z pierwszych pomysłów komitetu fundacji było stworzenie internatu pedagogicznego dla kandydatów na nauczycieli ludowych.

¹⁴ Zob. W. Dzieduszycki, *Listy ze wsi*, t. I, Lwów 1889, s. 420–429, t. II, Lwów 1890, s. 256–267. Por. R. Ludwikowski, *Główne nurty polskiej myśli politycznej 1815–1890*, Warszawa 1982, s. 323; A. Kościcka-Pajewska, *Zachowawcza myśl polityczna w Galicji w latach 1864–1914*, Poznań 2002, s. 203–204.

¹⁵ CDIAU TK, Der K. K. Hofrath und Polizei-Director zu Lemberg in Galizien. Tages Rapport vom 15 October 1892.

¹⁶ *Fundacja im. T. Kościuszki*, „Kurier Lwowski” 12 I 1894. Dodatek do nr. 13; „Nowa Reforma” 13 I 1894, nr 9; „Głos Narodu” 14 I 1894, nr 10; „Dziennik Polski” 12 I 1894, nr 12.

¹⁷ *Kronika*, „Czas” 10 I 1894, nr 6.

jącą niezmienną wytyczną fundacji¹⁸. Redakcje gazet zaniepokojone enigmatycznością prezentowanych założeń domagały się ich sprecyzowania. „Nowa Reforma” wprost podsumowała program jako „nieokreślony” i „zamglony”, a zebranie sum potrzebnych na realizację tak sformułowanych celów oświatowych wręcz niemożliwe do osiągnięcia. Dostrzegano pewną zbieżność z programem Towarzystwa Szkoły Ludowej, a krytykując dotychczasową działalność zarządu fundacji towarzystwo stawiano jako wzorzec praktycyzmu i energii działań¹⁹.

Innym pomysłem na upamiętnienie rocznicy kościuszkowskiej był, zainicjowany przez komitet złożony z przedstawicieli lwowskich towarzystw akademickich, projekt konkursu na rozprawę poświęconą wydarzeniom powstańczym 1794 r. Przewidywano, że będzie to studium naukowe o dowolnej objętości, ze szczególnym uwzględnieniem roli, jaką w insurekcji odegrali mieszczenie i chłopci. Jako nieprzekraczalny termin składania rozpraw ustalono datę 1 VIII 1894 r., a do komisji oceniającej wartość prac powołano doświadczonych historyków lwowskich: Ludwika Finkla, Ludwika Kubalę i Antoniego Prochaskę²⁰.

W jubileusz kościuszkowski aktywnie włączyło się także lwowskie Towarzystwo Oszczędności Kobiet, które w 1893 r. zaproponowało stworzenie zastępów siemieżnych dla obrony kraju. Zaprezentowana koncepcja została określona jako politycznie niedojrzała i skrytykowana, a redakcja „Kościuszki”, nie przebiegając w formie i wyznaczając kobietom tradycyjne role wychowawcze, wprost pisała, by raczej zajęły się wpływem na młode pokolenie żon i matek, które w przyszłości sprostają wychowaniu dzieci „na chwałę Bogu i na pożytek krajowi”²¹.

Właściwy komitet obchodowy ukonstytuował się we Lwowie na początku 1894 r. z inicjatywy W. Dzieduszyckiego²², który widząc potrzebę zaangażowania i poparcia społecznego dla działalności komitetu, zaprosił do uczestnictwa w pracach przedstawicieli różnych środowisk Lwowa. 11 marca w sali kasyna miejskiego zebrało się około 200 osób i uchwalono ramy programowe jubileuszu. W celu usprawnienia prac okołoobchodowych komitet podzielił się na cztery komisje, tj. kościelną, artystyczną, publikacyjną i administracyjną. Ta ostatnia, odpowiedzialna za kontakty z hierarchią, udała się z prośbą do duchowieństwa, aby 4 kwietnia odprawiono uroczyste nabożeństwa we wszystkich kościołach, oraz z osobną petycją do ks. Jana Gnatowskiego, by wygłosił okolicz-

¹⁸ *Fundacja im. Kościuszki*, „Czas” 23 II 1894, nr 43; *Posiedzenie komitetu fundacji oświaty ludu im. Tadeusza Kościuszki*, „Dziennik Polski” 22 II 1894, nr 43.

¹⁹ *Fundacja im. Kościuszki*, „Nowa Reforma” 23 II 1894, nr 43. Dziennikarze „Kuriera Lwowskiego” komentowali: „Myśl fundacji powstała wówczas, gdy podniesiono zamiar urządzania trzyletniej żałoby narodowej, którą poważne grona obywatelskie uważały za niewłaściwą. Fundacja dla żywiołów »zapalnych« miała zastąpić manifestację żałoby narodowej. Do fundacji miano zaprosić ogół, rozentuzjazmować go (...). I byłoby się to udało, gdyby nie dziwne pojęcie czynników decydujących w komitecie. Nie wiadomo, czym fundacja ma zostać”. „Kurier Lwowski” 22 II 1894, nr 53.

²⁰ *Powstanie Kościuszki*, „Kurier Lwowski” 2 I 1894, nr 2.

²¹ „Kościuszko” 1893, nr 2.

²² Pierwotnie komitet składał się z W. Dzieduszyckiego, J. Czartoryskiego, Stanisława Ciuchcińskiego, Zygmunta Dembowskiego, Bernarda Goldmana, Janowskiego, Antoniego Małeckiego, Jerzego Borkowskiego, Bolesława Mańkowskiego, Markiewicza, Edmunda Mochnackiego, Tadeusza Romanowicza, Karola Stanuchowskiego, Feliksa Zabłockiego, Hirszberga, Godzimira Małachowskiego i Franciszka Zimy, tak więc skład w większości rekrutował się z komitetu fundacji. Zob. „Czas” 13 III 1894, nr 58.

nościowe kazanie w archikatedrze²³. Uroczystości kościelne zapowiedziano w zborze ewangelickim i synagodze. Przewidziano także uroczyste zebranie w ratuszu. Dodatkowo porozumiano się z „Sokołem”, wyrażającym zgodę na urządzenie wieczornicy z przemówieniem prezesa Związku Sokołów Tadeusza Romanowicza i akademika Konstantego Wojciechowskiego. Na niemal równocześnie zorganizowanym wieczorze w „Gwieździe” z przemową miał wystąpić Juliusz Starkel, a w stowarzyszeniu „Skała” profesor Stanisław Majerski. Podobny wieczór urządzono w „Kole Literackim”. Uroczystości miały się zakończyć przedstawieniem w teatrze hr. Skarbka i iluminacją. Ponadto uchwalono zakupić 4000 egzemplarzy pracy Eustachego Śmiałowskiego (*Tadeusz Kościuszko. Jego życie i czyny*, Lwów 1891 i 2 wyd., Kraków 1894) oraz 5000 okolicznościowej broszury radnego miasta Lwowa Apolinarego Strokowskiego, by rozdać je wśród młodzieży lwowskich szkół ludowych²⁴.

Wspomniany wyżej „Sokół”, będący po wpływie stronnictwa demokratycznego, nie ograniczył się wyłącznie do uczestnictwa w jubileuszu lwowskim. Władze Związku Sokolego wydały w marcu odezwę zachęcającą wszystkie gniazda sokole w Galicji do włączenia się w obchody prowincjonalne bądź ich organizację 4 kwietnia. Nadmieniano jednocześnie, że Wydział związku jako przedstawiciel towarzystw weźmie udział w uroczystościach krakowskich²⁵. Mając na uwadze trudności organizacyjne, starano się wykorzystać jubileusz dla załagodzenia różnego rodzaju napięć wewnątrzwiązkowych, wynikających z różnorodnych preferencji politycznych jego członków. Jak pisał na łamach organu prasowego „Sokoła” sekretarz organizacji Ksawery Fiszer – „pamiętkę narodową uczci niezawodnie każde gniazdo sokole, ale hańba nam, jeżeli ta cześć zapisze się beźmyślnym blichtrzem na kartach życia sokolego (...). Sokolicy! Bracia! W setną rocznicę wielkiego zdarzenia dziejowego ocknijmy się nareszcie, a stanowczo, z długiego letargu »przesądów i opinii, które nas synów jednej Ojczyzny i członków jednego zakonu dotąd jeszcze dzieli«, bo tylko równość i braterstwo otworzy nam drogę do wolności”²⁶.

W ostatnich dniach marca lwowski komitet obchodowy skierował do społeczeństwa galicyjskiego odezwę z wezwaniem do organizowania podobnych na prowincji zaboru austriackiego. Sugerowano, że udział w uroczystościach jest obowiązkiem każdego Polaka, nadmieniając, że nie chodzi jedynie o bierną reminiscencję wydarzeń historycznych. Wskazywano na potrzebę uwspółcześnienia ich idei, zwrócenia za przykładem Kościuszki uwagi na równość wszystkich warstw społecznych i w oparciu o nią budowania jedności narodowej²⁷.

²³ *Rocznica Kościuszkowska*, „Nowa Reforma” 14 III 1894, nr 59; *Rocznica Kościuszkowska*, „Gazeta Narodowa” 10 III 1894, nr 56; „Gazeta Narodowa” 13 III 1894, nr 58; *Kościuszkowska rocznica*, „Gazeta Narodowa” 23 III 1894, nr 67.

²⁴ *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 20 III 1894, nr 79; *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 21 III 1894, nr 80; *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 23 III 1894, nr 82; *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 31 III 1894, nr 89; *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 4 IV 1894, nr 93.

²⁵ „Kurier Lwowski” 19 III 1894. Dodatek do nr. 79; „Nowa Reforma” 21 III 1894, nr 65; por. J. Snopko, *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867–1914*, Białystok 1997, s. 153.

²⁶ 1794–1894, „Przewodnik Gimnastyczny” 1894, nr 4.

²⁷ *Rocznica Kościuszkowska*, „Kurier Lwowski” 28 III 1894, nr 86; „Gazeta Lwowska” 4 IV 1894, nr 76.

Przed omówieniem właściwych uroczystości programowych warto nieco uwagi poświęcić wieczorowi zorganizowanemu i dedykowanemu T. Kościuszce 1 kwietnia przez lwowski oddział Towarzystwa Pedagogicznego, podczas którego wygłosił odczyt szanowany w środowisku nauczyciel i historyk-popularyzator Lucjan Tatomir²⁸. W jego ocenie żadne wydarzenie historyczne nie utrwaliło się w świadomości pokoleń tak jak powstanie kościuszkowskie. Na siłę społecznej pamięci o Naczelniku wskazywały długoletnie starania, uwieńczone złożeniem zwłok Kościuszki w grobach królewskich na Wawelu i poświęcony mu pomnik-kopiec usypany na górze bł. Bronisławy. Aktualne obchody kościuszkowskie, posiadające swą długoletnią tradycję, miały być synonimem jedności narodu, bez względu na międzyzaborowe różnice i uwarunkowania polityczne. Mówca, stawiając przed słuchaczami problem historycznej świadomości o powstaniu, zastanawiał się nad fenomenem decydującym o powszechnym uczestnictwie w obchodach, tym bardziej że – przypominał – Kościuszko to bohater tragiczny, przegrany, umierający na wygnaniu. Szukając wyjaśnień tego zjawiska, dochodził do wniosku, że choć można wskazać niezliczone przykłady i spektakularne dowody na dawną wielkość Rzeczypospolitej, to w stosunku do powstania z 1794 r. są one wyłącznie chlubnym, zamkniętym świadectwem przeszłości. W odróżnieniu od nich insurekcja kościuszkowska – przekonywał – „To drogowskaz dla polityki bieżącej narodu, to program, który teraźniejszość i przyszłość ma wprowadzić w życie, dopokąd nie będzie wykonany do ostatka”²⁹. W przemówieniu Tatomir odniósł się też do przyczyn upadku państwa polskiego. Dostrzegał tu zarówno czynniki zewnętrzne w postaci wzrostu potęgi państw ościennych, zwłaszcza Prus i Rosji, jak i elementy rozkładu wewnętrznego, w tym słabości władzy królewskiej, i nadmierne uprzywilejowanie pozycji szlachty. Próby reorganizacji państwa, reformy Sejmu Czteroletniego, powołanie Komisji Edukacji Narodowej, prawo o miastach i sama Konstytucja 3 maja rozpoczynały – jego zdaniem – epokę przeobrażeń wewnętrznych, ale nadeszły spóźnione i zostały ostatecznie pogrzebane konfederacją targowicką i drugim rozbiorem. Historyk uznał, że zaistniałe fakty nie pozostawiały żadnej alternatywy działania. Jedynym słusznym rozwiązaniem było powstanie zorganizowane jako demonstracja żywotności narodu polskiego, podjęte w celu ratowania jego godności i honoru. Rola, jaką odegrał w nim T. Kościuszko, była nie do przecenienia. Zwracał uwagę na zmiany dokonane w systemie organizacji wojska, gdy zamiast tradycyjnej konfederacji szlacheckiej pod broń zostały powołane wszystkie stany społeczeństwa polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem chłopów, którzy biorąc udział w powstaniu, wykazali się największą determinacją. Przypominając wypowiedziane przez Naczelnika w Paryżu słowa, że „gdyby wszyscy Polacy innych klas byli się tak bili, jak włościanie, którzy z kosami tylko dokazywali cudów męstwa, Polska byłaby niepodległą”, dyskretnie wskazywał winnych upadku insurekcji³⁰. W podsumowaniu swego wystąpienia ponownie przywołał osobę T. Kościuszki, składając mu hołd wdzięczności za to, że

²⁸ H. Górka, *Tatomir Lucjan*, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 524.

²⁹ L. Tatomir, *Tadeusz Kościuszko. Przemówienie... na uroczystym wieczorze, urządzonym ku czci Tadeusza Kościuszki, w dniu 1 kwietnia 1894 r., w sali ratuszowej we Lwowie, staraniem lwowskiego Oddziału Towarzystwa Pedagogicznego i Koła gimnastyczno-spiewaczego nauczycieli szkół lwowskich*, Lwów 1894, s. 5.

³⁰ Tamże, s. 8–11.

swoją postawą i podjętą walką zmył hańbę pierwszego rozbioru Polski, a zwłaszcza sejmu porozbiorowego, akceptującego jego postanowienia; na koniec za to, że podjął się realizacji idei Konstytucji 3 maja, wskazując następnym pokoleniom credo programu narodowego – „przez równouprawnienie obywatelskie i przez oświatę do ludu, a przez lud i z ludem do odrodzenia!”³¹

Kilka dni później, tj. 4 kwietnia, zgodnie z programowym scenariuszem, uroczystości we Lwowie zainaugurowano pobudką. Następnie około dwu tysięcy osób, na czele z reprezentacją władz autonomicznych, szeregiem instytucji, towarzystw, korporacji i stowarzyszeń, skierowało się spod ratusza do kościoła katedralnego na nabożeństwo ofiarowane za poległych w bitwie raclawickiej. Równoległe msze odprawione zostały w kościele archikatedralnym obrządku ormiańskiego przy celebrze arcybiskupa Izaaka Mikołaja Izakowicza oraz w kościele oo. Dominikanów. Pomimo uroczystego wystroju kościołów w żadnym nie było kazania poświęconego obchodom. Powodem była postawa biskupa Seweryna Morawskiego, który mimo ponawianych próśb członków komitetu kościuszkowskiego odmówił kazania w katedrze. W efekcie, podsumowywała prasa, by „nie robić demonstracji swojemu koledze” z wcześniej przygotowanej homilii zrezygnował też Izakowicz³². Kazania wysłuchali natomiast wierni w kościele ewangelickim, gdzie pastor prorokował, że ziemia, która wydała tak wielkiego bohatera, za którą tak wiele krwi przelano, z pewnością doczeka się lepszej przyszłości. Szczególnie uroczysty nastrój towarzyszył nabożeństwu zorganizowanemu w synagodze przy ulicy Żółkiewskiej, goszczącej przedstawicieli komitetu kościuszkowskiego i władz autonomicznych. Uwaga prasy skupiła się przede wszystkim na nauce rabina Caro, porównującego Kościuszkę z biblijnym przywódcą powstania żydowskiego, synem kapłana Matatiasza Judą Machabeuszem. Bohater spod Raclawic, podobnie jak jego starotestamentowy pierwowzór, został doceniony za to, że umiał zgromadzić w walce przedstawicieli całego narodu, a jego bezprzykładne poświęcenie się dla kraju uznane zostało za ideał postępowania dedykowany współczesnemu pokoleniu. Mówca przypomniał też żydowski akcent powstania, przywołując imię mianowanego pułkownikiem Berka Joselewicza. Nawoływał, aby za jego przykładem Izraelici uznali Polskę za swoją ojczyznę, ze wszystkimi tego konsekwencjami. Na koniec apelował o wzajemne poszanowanie i tolerancję religijną³³.

Po zakończeniu przewidzianych programem uroczystości kościelnych, główną część obchodów zorganizowano w salach ratusza. Do zgromadzonej publiczności, obecnych: biskupa Izakowicza, przedstawicieli Wydziału Krajowego, Rady Miasta i towarzystw lwowskich słowo wstępne wygłosił znany ze swych demokratycznych przekonań Franciszek Smolka. Umieszczając T. Kościuszkę na czele panteonu bohaterów narodowych, odwołał się do bitwy raclawickiej, którą charakteryzował dość lakonicznie, dostrzegając w niej wyłącznie znamiona walki o niepodległość, równość i braterstwo. Niezaprzeczalną zasługą Naczelnika było – według niego – zaangażowanie w walki powstańcze wszystkich warstw społecznych, zwłaszcza chłopskiej³⁴. Kulminacją spotkania stało się wy-

³¹ Tamże, s. 12.

³² *Obchód Kościuszkowski we Lwowie*, „Kurier Lwowski” 6 IV 1894, nr 95.

³³ Tamże; *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Pierwsza Księga Machabejska 2.4, 3.1–3.9*, Poznań–Warszawa 1980.

³⁴ *Obchód dzisiejszy*, „Gazeta Lwowska” 5 IV 1894, nr 77.

stąpienie Wojciecha Dziędużyckiego. Analizując na wstępie okres kościuszkowski, dokonał krytyki przedrozbiorowego stanu państwa polskiego, jego wewnętrznej słabości stanowiącej o przyczynie utraty suwerenności. Odwołując się do pamiętki 1794 r., sugerował, że nie chodzi w niej o rozpamiętywanie poszczególnych etapów powstania, wygranych i przegranych bitew, ale raczej o postrzeganie insurekcji jako symbolu jedności narodowej. Domagał się, by na Tadeusza Kościuszkę patrzono w szerokiej perspektywie, uznając w nim nie tyle zdolnego dowódcę i człowieka zasad moralnych, ile wzorzec postępowania w chwilach krytycznych dla społeczeństwa polskiego. Współczesnym odczytaniem postawy Kościuszki nie było więc dążenie do walki orężnej – jak przekonywał – ale potrzeba skutecznej aktywności politycznej, gospodarczej i oświatowej. Od efektów tych działań zależało, na ile Polacy będą przygotowani do wykorzystania zmienionego układu politycznego, procesu wprawdzie bliżej nieokreślonego w czasie, jakkolwiek według prognoz Dziędużyckiego nieuchronnego, o zasięgu europejskim. *Consumatum est* – tak określał cywilizacyjny porządek rzeczy oparty na bezkompromisowej chęci zysku i dyplomatycznej przewrotności, określających sedno nadchodzących zmian, których synonimem była Rosja. Przekonywał, że kiedy nadejdzie kres starego porządku, nie będzie czasu na dostosowanie się do sprawnego funkcjonowania w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej. Przy takiej ocenie sytuacji nie można pozwolić na marnotrawstwo czasu i niewykorzystywanie nadarzających się okazji, by uświadamiać społeczeństwu fakt, że od jego wykształcenia, systemu wartości, gospodarczej zaradności zależeć będzie jakoś tych przemian. „Jeśli nasza miłość Ojczyzny – apelował – nie ograniczy się na tem, iż ten obchód święcimy, jeśli się nie ograniczy na słowach i patriotycznej zabawie tylko, chociaż wzniosłej zabawie, jeśli będzie wytrwaniem w czynach, wytrwaniem przy każdej cnocie, jeśli będzie rozwijaniem u siebie i swoich rodaków tych uczuć, które nie burzą, ale stawiają, nasza Ojczyzna zwycięży (...), znakiem Kościuszki jest znak pracy. Trudem, pracą, wytrwałością na każdym polu, miłością do wszystkiego i wszystkich, z wiarą, że w miłości rodzi się postęp, z wiarą, że równość możliwa tam tylko, gdzie jest szlachetność i miłość u wszystkich równa, z wiarą, że dobra sprawa w dziejach zawsze zwycięży, czcimy życiem całym pamięć Tadeusza Kościuszki”³⁵. Zebranie zakończono okolicznościowym programem towarzystwa śpiewaczego „Echo”.

Do udanych prasa lwowska zaliczyła także wieczornicę zorganizowaną przez członków lwowskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W tym wypadku uwaga dziennikarzy skoncentrowała się na dwóch wystąpieniach: znanego w środowisku Tadeusza Romanowicza i akademika, późniejszego profesora historii literatury Konstantego Wojciechowskiego. Z tekstu, jaki zaprezentował Romanowicz, wynikało, że był pod dużym wrażeniem odczytu Dziędużyckiego. Niemal identycznie postrzegał sprawę polityki europejskiej, według niego zdyskredytowanej uległością wobec Rosji, w konsekwencji ignorującej problemy narodowościowe, zwłaszcza sprawę polską. Jednak pomimo coraz wyraźniej zauważalnej antypolskiej polityki państw zaborczych i realnie pogarszającej się

³⁵ Mowa Wojciecha Dziędużyckiego wygłoszona w czasie uroczystości Kościuszkowskiej w ratuszu 4 kwietnia 1894, „Kurier Lwowski” 8 IV 1894, nr 97; Kościuszkowska rocznica, „Gazeta Narodowa” 4 IV 1894, nr 76.

sytuacji społecznej i ekonomicznej, skłaniających raczej do żałoby, insurekcję należało obchodzić wyjątkowo uroczyście, gdyż – jak zauważył – obok historycznej pamiątki niosła ze sobą ideę kościuszkowską. Jej wyrazem był m.in. uniwersał połaniecki, przywracający warstwie chłopskiej należne miejsce w społeczeństwie. Według słów Romanowicza format Kościuszki wynikał nie tyle z jego przywiązania do tradycji narodowych odwołujących się do okresu panowania Kazimierza Wielkiego, z którym zestawiał prochłopską postawę Naczelnika, ale z prezentowanej przez niego postawy bezkompromisowości i oddania dla sprawy polskiej. Patrząc na proces zjednoczenia społeczeństwa polskiego, zaznaczał, że na przestrzeni wieku dokonał się w tym kierunku niewątpliwy postęp, czego dowodem miała być powszechna pamięć wydarzeń powstańczych i hołd składany Kościuszcze. Mając jednak na uwadze, że lepsze jest wrogiem dobrego, w podsumowaniu wystąpienia wołał: „Zstąp i odrodź nas w pracy, miłości i jedności, które wiodą do zwycięstwa. A my przysiegamy ci, że kochać będziemy ojczyznę do ostatniego tchu, że pozbedziemy się wad, które nas trawią i próżniactwa i płaszczenia się wobec możnych a pogardzania niższymi (huczne oklaski), wyrzekniemy się prywaty i nierządu (oklaski). Ślubujemy, że lud nasz uważać będziemy za równego sobie, że nie będzie on dla nas tylko środkiem dla ubocznych celów, ale chcemy żeby zawołał głosem wielkim: Żyje Polska! (długotrwałe oklaski)”³⁶. Równie, a może nawet bardziej krytyczne stanowisko w ocenie aktualnych kwestii społecznych zajął w swym wystąpieniu prezes czytelnicy akademickiej K. Wojciechowski. Zaczynając od słów poloneza *Patrz Kościuszko na nas z nieba*, w retrospektywnym wywodzie przypominał postawę młodzieży w kwestii odzyskania niepodległości, poczynszyszy od czasów kościuszkowskich. Podkreślał udział w wojnach napoleońskich, a po upadku Księstwa Warszawskiego negację dyplomatycznego koniunkturalizmu, czego wyrazem był protest wobec dokonującego się w Polsce bezprawia, owocujący udziałem w powstaniu listopadowym. Jak twierdził, te same ideały były powodem uczestnictwa w wydarzeniach wiosny ludów, a następnie powstania styczniowego. Zaznaczył, że dopiero pod wpływem jego klęski nastąpiła reorientacja świadomości i pojawienie się innego spojrzenia na sprawę odzyskania niepodległości. Pozbyto się „romantycznych mrzonek, stracono wiarę w świetność i zbawienie narodu, postawiono natomiast na ołtarzu dążeń inne bożyszcze: dobrobyt materialny, za którym poszło sobkostwo”. Objasniał, że dopiero współczesne pokolenie zaczyna poprawnie rozumieć ideę kościuszkowską, opartą na zasadzie rzeczywistego „uobywatelnienia” warstwy chłopskiej. Przekonywał, że deklarowana równość nie może pozostać domeną akademickich rozważań teoretycznych, ale musi pociągnąć za sobą skuteczne rozwiązania praktyczne, gdyż tylko one będą gwarantem odzyskania niepodległości. Po zakończonym wystąpieniu nastąpiła prezentacja programu artystycznego, zakończonego wspólnym odśpiewaniem hymnu „Boże, coś Polskę”³⁷.

Wśród innych wymienianych przez prasę punktów uroczystości na uwagę zasługiwał program Koła Artystyczno-Literackiego, gdzie prezes Ludwik Kubala i W. Dzieduszycki mówili o roli, jaką w kształtowaniu ideałów i haseł kościuszkowskich ma do spełnienia współczesna twórczość literacka.

³⁶ *Obchód Kościuszkowski we Lwowie. W „Sokole”, „Kurier Lwowski”* 6 IV 1894, nr 95; „Gazeta Narodowa” 6 IV 1894, nr 78; „Dziennik Polski” IV 1894, nr 95.

³⁷ Tamże; *Obchód*, „Gazeta Lwowska” 6 IV 1894, nr 78.

Około godziny dwudziestej nastąpiła iluminacja miasta. W ocenie prasy niemal wszystkie okna, witryny sklepowe były oświetlone, ponadto pojawiały się udekorowane popiersia i portrety T. Kościuszki, okolicznościowe transparenty i emblematy. Dzienniki wyróżniły budynki Kasy Oszczędności, która zdecydowała się na szczególnie efektowne oświetlenie elektryczne, Bank Hipoteczny, Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, niemal wszystkie kościoły, klasztory i zabudowania szkół. W odróżnieniu od Krakowa lwowska straż honorowa zdecydowała się na ścisłą współpracę z policją. Stojący na czele służb porządkowych redaktor „Kuriera Lwowskiego” Henryk Rewakowicz i Edward Webersfeld, w obawie przed możliwością demonstracji z powodu niechętniej uroczystościom postawy biskupa Morawskiego, stwierdzili, że nie są w stanie zagwarantować bezpieczeństwa w mieście. W takiej sytuacji policja zwróciła się o pomoc wojskową. Na ulicach pojawiły się wzmocnione patrole kawalerii i piechoty, co spowodowało, że poza drobnymi incydentami w postaci kilku wybitych szyb i zatrzymaniem jednej osoby porządek w mieście został utrzymany³⁸.

Cztery dni później, tj. 8 kwietnia, zgodnie z zapowiedziami, Lwów był miejscem obchodów zorganizowanych przez partię socjalistyczną, z tym że akcentowano w nich nie powstanie, a rewolucję kościuszkowską. Rozreklamowanemu odezwą i charakterystycznymi czerwonymi plakatami zgromadzeniu ludowemu zorganizowanemu w sali ratusza przewodniczył Antoni Mańkowski. Z odczytem wystąpił Ignacy Daszyński. Osoba T. Kościuszki została przedstawiona w wąskim pryzmacie bojownika walczącego o sprawę ludową. Z całej kampanii walk powstańczych w opinii mówcy na uwagę zasługiwały jedynie dwie bitwy: racławicka, gdyż nobilitowała i wskazywała na możliwości i znaczenie warstwy chłopskiej, oraz warszawska – z racji tego, że była – jak to wyraził – „nie pańska, lecz rzemieślnicza i robotnicza”. Odrzucał przy tym potrzebę koncentrowania się na postaci Naczelnika insurekcji. Ważne było nie tyle podkreślanie osobistego zaangażowania i męstwa pojedynczych osób, co uznanie w powstaniu pierwszej polskiej rewolucji i pierwszego ludowego wystąpienia na arenie politycznej w walce o niepodległość. Anektując wyłączność partii socjalistycznej na kontynuację tak rozumianych idei, stwierdzał: „Bronimy interesów ludowych i prowadzimy walkę klasową, dążącą do zniesienia »stanów« i do jednego, wolnego, równego, niepodzielnego narodu! Dlatego z oburzeniem odpiaramy dziś wszelkie umizgi tych, co lud wyzyskują, a równocześnie proponują mu »zgode i harmonię stanów«”³⁹. W takim aspekcie obchody powstania kościuszkowskiego i wynikająca z nich aktualizacja dążeń wolnościowych, według pepeesowców, ściśle wiązała się ze zorganizowanym proletariatem europejskim. „Dlatego jesteśmy partią międzynarodową i manifestujemy na kongresach międzynarodowych, żeśmy jedni i niepodzielni...”⁴⁰ W końcowej części swego wystąpienia Daszyński wezwał do przyjęcia rezolucji domagającej się realizacji podstawowych praw politycznych, tj. powszechnego i równego prawa wyborczego. Jej uzupełnieniem był wniosek Zygmunta Popiela z wezwaniem skierowanym do Rady Miasta o zmianę statutu organicznego Lwowa i dopuszczenie do wyborów samorządo-

³⁸ CDIAU TK, Der K.K Hofrath und Polizei-Director zu Lemberg in Galizien. Tages Rapport vom 5 April 1894. Lemberg 8 IV 1894; *Ze Lwowa*, „Głos Narodu” 6 IV 1894, nr 77.

³⁹ *Uroczystość kościuszkowska*, „Naprzód” 15 IV 1894, nr 8.

⁴⁰ Tamże; por. H. Winnicka, *Socjaliści wobec obchodów...*, s. 352.

wych gminy gremiów robotniczych. Zgromadzenie zostało zamknięte przyjęciem obu wniosków i odśpiewaniem „Czerwonego Sztandaru”⁴¹. Obchody socjalistyczne kończyły dwie wieczornice: pierwsza zorganizowana w salach ratusza i w budynku Stowarzyszenia „Gwiazdy”, gdzie wmurowano pamiątkową tablicę z napisem – *1794–1894 ku czci Kościuszki i Kilińskiego w setną rocznicę walk bohaterskich o niepodległość ojczyzny 4 i 17 kwietnia*⁴².

Prasa galicyjska bez większego zainteresowania przyglądała się obchodom socjalistycznym, traktując je jako zjawisko marginalne w toczącym się życiu społecznym. Poza suchym streszczeniem faktów z przebiegu uroczystości zamieszczonym w „Kurjerze Lwowskim” i lapidarnej wzmiance „Nowej Reformy” jedynie redakcja „Dziennika Polskiego” pozwoliła sobie na nieprzychylny komentarz. Jej zdaniem partia socjalno-demokratyczna zrobiła z T. Kościuszki politycznego demagoga, nawołującego nie do walki z caratem, ale przeciwko szlachcie i mieszczaństwu. Uroczystości określono mianem przykrywki dla ideologicznej propagandy, populistycznie skierowanej do słabo wykształconych i nieświadomionych rzesz robotniczych⁴³.

18 maja miało miejsce ostatnie posiedzenie lwowskiego komitetu kościuszkowskiego. Dziękowano sobie wzajemnie za zaangażowanie w pracach obchodowych, a w apelu skierowanym do całego społeczeństwa galicyjskiego po raz kolejny formułowano zapis, będący odbiciem programu odrodzenia narodowego opartego na pracy społecznej. Pisano: „Zaczerpnąwszy siły w przykładach pozostawionych nam przez przodków, trzeba żyć w teraźniejszości i gotować przyszłość. Samo rozpamiętywanie nie zgotuje lepszej przyszłości, jedynie wytrwałą, codzienną, niezmordowaną pracą możemy nadzieje przodków zmienić w czyn i prawdę. Przystąpmyż teraz do pracy na każdym polu, żyjemy zdrowym życiem żyjącego narodu, połączmy trzeźwość z zapałem i pracą powszednią dowiedzimy świata, że mimo wszystkiego żyjemy i żyć będziemy, wierni hasłom nieśmiertelnym, wytrwali, zgodni między sobą, a z dniem każdym silniejsi na duchu i ciele. Skończyła się w całym kraju uroczystość kościuszkowska, przyszła kolej na dniie powszedniego a pracowitego życia dobrych, wiernych i rozumnych Polaków”⁴⁴.

Na prowincji

Na podstawie dzienników galicyjskich, prasy regionalnej, archiwów miast powiatowych i dokumentacji obchodowej zgromadzonej w Namiestnictwie udało się ustalić liczbę 189 ośrodków miejskich i wsi (w tym Kraków i Lwów), w których z pewnością świętowano rocznicę insurekcji kościuszkowskiej. Z reguły były to obchody dwudniowe, a ich terminarz oscylował pomiędzy 31 III a 15 IV 1894 r. W kilku przypadkach z powodu opóźnień programowych (Borysław, Brzeżany, Kołomyja, Słoboda Rungurska, Stanisławów) pamiątkę powstania kościuszkowskiego połączono ze świętem Konstytucji 3 maja. Porównując dotychczasowe uroczystości powtórnego pochówku Kazimierza Wielkiego i unii

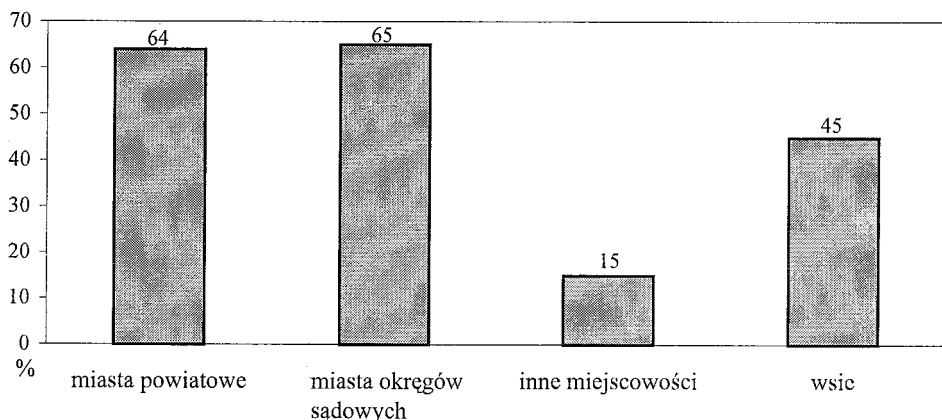
⁴¹ *Obchód 100-letniej rocznicy kościuszkowskiej*, „Nowy Robotnik” 13 IV 1894, nr 7; *Z kraju i o kraju. Rocznica powstania kościuszkowskiego w Galicyi*, „Przedświt” 1894, nr 4, s. 16.

⁴² *Uroczystości Kościuszkowskie*. Dodatek do nr. 99 „Kuriera Lwowskiego” 9 IV 1894.

⁴³ *Obłudni*, „Dziennik Polski” 11 IV 1894, nr 100; *Wielki rok*, „Dziennik Polski” 11 IV 1894, nr 100.

⁴⁴ *Komitet obchodu rocznicy kościuszkowskiej*, „Gazeta Narodowa” 22 V 1894, nr 115.

lubelskiej zorganizowane w 1869 r., a także obchody odsieczy wiedeńskiej z 1883 r., wyraźnie zaznacza się zmiana ich patronatu. Następuje odejście od pierwotnie dominującej organizacyjnie aktywności władz autonomicznych⁴⁵ na rzecz komitetów obywatelskich, w których kluczową rolę odgrywa patronat rozwijających się i posiadających coraz szersze zaplecze społeczne towarzystw muzycznych, pedagogicznych, kasynowych, czytelni, kółek rolniczych i oddziałów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” oraz duchowieństwa. Z kolei analiza procentowego udziału miast i wsi w obchodach pozwala dostrzec, że ewoluuje on w niewielkim stopniu i potwierdza utrzymującą się supremację ośrodków dużych, siedzib władz autonomicznych i okręgów sądowych. W odniesieniu do wspomnianych wyżej obchodów narodowych zwiększa się natomiast aktywność środowisk wiejskich jako ośrodków nie tyle uczestniczących, co aranżujących jubileusz powstania kościuszkowskiego (zob. poniższy wykres). Były one najęściej rozlokowane w południowo-zachodnim pasie Galicji Zachodniej, począwszy od powiatu nowosądeckiego na wschód do Leska, co odzwierciedla zasięg wpływu zinstytucjonalizowanych form ruchu chłopskiego na prowincji.

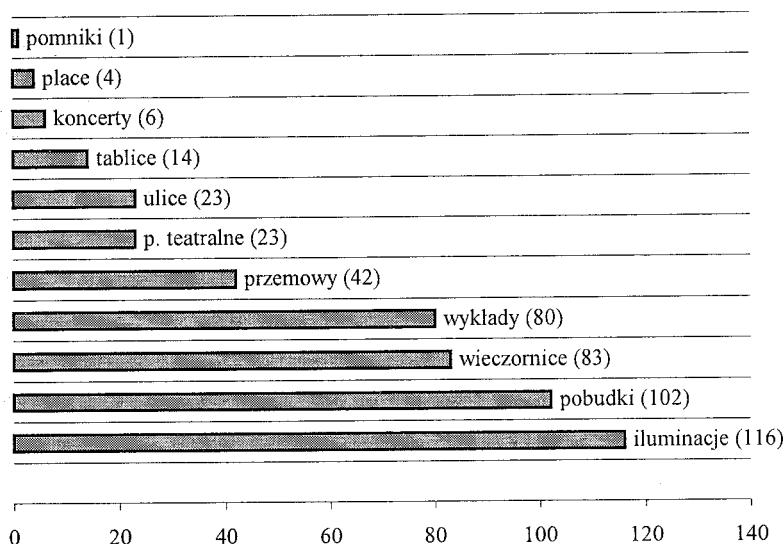
Wykres 1. Udział udokumentowanych ośrodków miejskich i wsi w obchodach kościuszkowskich 1894 r. (w %)

Biorąc pod uwagę geografie obchodów kościuszkowskich, występuje zauważalna różnica pomiędzy Galicją Wschodnią a Zachodnią (zob. mapa zamieszczona na końcu artykułu). Ich ilość i rozmieszczenie wynika zarówno z gęstości zaludnienia, jak i stanu narodowościowego prowincji. Uroczystości w Galicji Wschodniej, zdominowanej przez ludność pochodzenia ukraińskiego, w znikomym stopniu angażującej się w organizację pamiątki insurekcji, skupione były wokół miast powiatowych i ośrodków okręgów sądowych, a więc aglomeracji z dużym odsetkiem ludno-

⁴⁵ P. Sierżęga, *Obchody kazimierzowskie w Galicji (1869 r.)*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 15: *Działalność wyzwolenicza* pod red. J. Hoff, Rzeszów 2001, s. 118, 132–144; tegoż, *Obchody rocznicy unii lubelskiej na terenie Galicji w 1869 roku*, [w:] tamże, s. 193–198; tegoż, *Galicja i jej dziedzictwo*, t. 17: *Obchody 200. rocznicy odsieczy wiedeńskiej w Galicji (1883 r.)*, Rzeszów 2003, s. 143.

ści pochodzenia polskiego, świadomej swej przynależności narodowej. Inaczej w Galicji Zachodniej, gdzie mamy do czynienia ze sporym rozproszeniem obchodów, na co wpływ wywierała supremacja żywiołu polskiego, a także rozwój życia politycznego, w tym ruchu chłopskiego i socjalistycznego.

Dotychczasowa, bogata praktyka obchodów rocznic narodowych i wszelkiego rodzaju jubileuszy przeprowadzonych w autonomicznej Galicji spowodowała, że wykształcił się i ugruntował ich model organizacyjny. Obok intencjonalnych nabożeństw kościelnych do typowych składników uroczystości zaliczyć należy pobudki kapel i orkiestr miejskich, okazjonalne przemówienia i wykłady, wieczornice z bogatym programem artystycznym i finalne iluminacje. Także wśród form obchodów kościuszkowskich stanowią one standard programowy, uzupełniony fundowaniem okolicznościowych tablic, sporadycznie pomników, nadawaniem imienia Tadeusza Kościuszki ulicom i placom miejskim.

Wykres 2. Udokumentowane formy obchodów kościuszkowskich w Galicji (1894 r.)

Naturalnie różnił je rozmach, klimat i koloryt form, będący odzwierciedleniem zaplecza intelektualnego, zaangażowania społecznego włożonego w przygotowania oraz możliwości finansowych poszczególnych ośrodków miejskich i wsi. W celu przybliżenia wizerunku obchodów regionalnych wystarczy zatem przywołać kilka charakterystycznych przykładów.

Do spektakularnych zaliczyć można np. uroczystości w Nowym Sączu, zorganizowane z inicjatywy „Sokoła” z udziałem władz autonomicznych, miejscowego duchowieństwa, przedstawicieli cechów i szkół. W Komitecie organizacyjnym znalazł się też Stanisław Potoczek, stojący na czele Związku Stronnictwa Chłopskiego⁴⁶. Dwudniowe obchody, o wyraźnie chłopskim charakterze, zainau-

⁴⁶ Z *Nowego Sącza*, „Kurier Lwowski” 7 III 1894, nr 66; Z *Nowego Sącza*, „Głos Narodu” 31 III 1894, nr 73.

gurowano iluminacją 3 kwietnia. O ile w centrum miasta miały one uroczyste, podniosły i spokojny przebieg, to na zdominowanych przez gawieźdź i pospólstwo przedmieściach atmosfera powagi uległa rozluźnieniu, a do głosu doszły nastroje demonstracyjne, owocujące wybiciem około 60 szyb w oknach kwater wojskowych⁴⁷. Zajścia miały jednak charakter incydentalny i nie wpłynęły na dalszy przebieg programu. Główne uroczystości (4 IV) otwarto tradycyjną podbudką orkiestry i wystrzałami moździerzowymi. „Nowa Reforma” oszacowała liczbę obecnych na ok. 10 tys. ludzi, w tym delegacje z Limanowej, Grybowa, Starego Sącza, z czego 700 osób to przedstawiciele chłopstwa. Uroczyste nabożeństwo zostało poprzedzone odsłonięciem prowizorycznego pomnika i otwarciem parku imienia T. Kościuszki. Podczas okolicznościowego przemówienia S. Potoczek, odwołując się do hasła solidaryzmu społecznego, w imieniu zgromadzonych wyrzekał się „wszelkich przesądów i opinii, które obywatelów i mieszkańców jednej ziemi i synów jednej Ojczyzny dotąd dzieliły, lub dzielić mogą (...). Kontynuując, apelował: abyśmy tak się złączyli do czynów sprawiedliwości, aby imię »Polak« było tak czyste i wzniosłe, jak czyste i wzniosłe jest imię »Tadeusza Kościuszki«. Sława Jemu!”⁴⁸ Następnie, po wysłuchaniu eucharystii z kazaniem, nastąpiło poświęcenie kamienia węgielnego pod bursę przeznaczoną dla uczniów gimnazjalnych, ochrzczonej im. T. Kościuszki. Wieczorem, w sali „Sokoła”, komitet podejmował 700-osobową delegację chłopstwa, a uroczystości zakończył występ „Łobzowian” i żywe obrazy⁴⁹. Odrębnym nurtem przebiegały obchody socjalistyczne, także dwudniowe, zaaranżowane przez stowarzyszenie robotnicze „Siła” 31 marca i 1 kwietnia. Program sprowadził się do skromnej iluminacji, manifestacyjnego przejścia na rynek, odśpiewania hymnu narodowego, uroczystości kościelnych, a na koniec wieczornicy z odczytem poświęconym T. Kościuszcze⁵⁰.

Nieporównanie lepiej zaplanowane były uroczystości zorganizowane 8 kwietnia przez socjalistów w Przemyślu, gromadzące na wiecu przedstawicieli radykałów ukraińskich i około 200 chłopów. Do zebranych przemawiał delegat organizacji lwowskiej Józef Hudec. Biorąc pod uwagę główne tezy wykładu, można stwierdzić, że czerpał je z wystąpienia autorstwa I. Daszyńskiego. Podejmując się charakterystyki sytuacji poprzedzającej wybuch powstania w 1794 r., za przykładem organizacyjnego kolegi, podkreślał wyjątkową niechęć sfer magnackich wobec osoby Kościuszki, i podobnie z całej kampanii wyodrębnił jedynie dwie bitwy zasługujące na uwagę: racławicką i warszawską. W insurekcji kościuszkowskiej widział wyłącznie pierwsze po-

⁴⁷ CDIAU TK, *Do wysokiego Prezydium c.k. Namiestnictwa. Relacja c.k. Rady Namiestnictwa i Starosty w Nowym Sączu z 12 kwietnia 1894, w sprawie ulicznych ekscesów podczas uroczystości kościuszkowskiej*, Nowy Sącz, 12 kwietnia 1894.

⁴⁸ *Przemówienie posła p. Stanisława Potoczka*, „Związek Chłopski” 1 IV 1894, nr 3, s. 31.

⁴⁹ Z N. Sącza, „Kurier Lwowski” 23 III 1894, nr 82; *Nowy Sącz*, „Nowa Reforma” 8 IV 1894, nr 79; *Uroczystość w Nowym Sączu*, „Związek Chłopski” 1 V 1894, nr 5, s. 35–36. Według redakcji uroczystości stały się rzeczywistym odzwierciedleniem nastrojów społecznych, gdyż chłopci nie występowali w roli biernych obserwatorów, ale współtworzyli scenariusz obchodowy. I to jest może największa korzyść z tej uroczystości – podsumowywali dziennikarze – reszta była ozdobą tylko.

⁵⁰ CDIAU TK, *Do wysokiego Prezydium c.k. Namiestnictwa we Lwowie. Sprawozdanie c.k. Rady Namiestnictwa i Starosty w Nowym Sączu z 5 kwietnia 1894, o obchodzie uroczystości kościuszkowskiej*, Nowy Sącz, 5 kwietnia 1894; *Partia robotnicza*, „Kurier Lwowski” 30 III 1894, nr 88.

wstanie ludowe. Ruch ludowy – jak twierdził – „stworzy też państwo ludowe i dlatego partia socjalistyczna początkami tego ruchu tak tkliwie się zajmuje i z tradycji polskiej wyjmuje ten moment, gdzie wobec zgniłej magnaterii lud walczy mężnie za wolność Ojczyzny”. Przekonywał, że idee pepeesowskie mają wartość ponadnarodową i ściśle związane są z socjalistyczną międzynarodówką. „Lud roboczy rozumie doskonale znaczenie rewolucyjnej Polski wobec Europy i caratu – kończył – bo dopóki Polska będzie rewolucyjną, dopóty carat i Europa nie mogą się spokojnie połączyć, gdyż Polska rewolucyjna zawiera tymczasem międzynarodowe sojusze z proletariatem całego świata, który w razie walki politycznej o niepodległość stanie po naszej stronie”. Wzywał do walki o prawa polityczne, czego konsekwencją było przyjęcie rezolucji analogicznej do uchwał lwowskich. Wysiłki prowadzone w tym celu zyskały poparcie Wacława Regera, redaktora „Gazety Przemyskiej”, deklarującego współpracę polityczną środowiska postępowej demokracji polskiej. Rozgoryczenie wywołał wydany przez policję zakaz wiecu organizowanego przez ruskich narodowców. Na znak solidarności w budynku „Siły” odbyło się nieformalne spotkanie, na którym uchwalono wstępowanie do towarzystwa „Narodna Wola” oraz wsparcie dla pism „Chliborob” i „Przyjaciół Ludu”⁵¹.

Powszechność obchodów narodowych, gromadzenie w jednym miejscu tłumów ludzi sprzyjały ujawnianiu nastrojów ulicy, co najczęściej manifestowało się niechęcią do Żydów, a w przypadku obchodów kościuszkowskich dodatkowym aspektem była wrogość wobec wojska austriackiego. Komitetom udawało się zazwyczaj rozładowywać napiętą atmosferę. Przykładem aglomeracji, w której sytuacja wymknęła się spod kontroli Rady Miasta sprawującej pieczę nad przebiegiem obchodów i przyjęła postać ekstremalną, był Rzeszów. 1 kwietnia podczas iluminacji doszło w tym mieście do ulicznych burd. Ze sprawozdania starostwa wynika, że ich powodem były rozpowszechniane w tłumie informacje o wystąpieniach krakowskich. Wybito szyby w 18 domach chrześcijan, 28 izraelickich i 20 kwaterach wojskowych⁵². W odpowiedzi komendant stacji wojskowej hr. Lamberg wprowadził w mieście stan wyjątkowy. 2 kwietnia Rada Miasta zapoznała się z sygnowanym przez Lamberga pismem, w którym zarzucając bierność i niekompetencję organom autonomicznym i policji w przeciwdziałaniu wykroczeniom ulicznym, kategorycznie zabraniał wszelkich zgromadzeń popołudniowych. Magistrat został zobligowany do wypełnienia rozkazu, w przeciwnym razie – jak oświadczał generał – *militärischerseits eingeschritten werden wird*. Prasa galicyjska donosiła o sprowokowanych przez wojsko zamieszkach, pobitej ludności cywilnej pod pomnikiem A. Mickiewicza i rozpędzaniu okolicznego chłopstwa, przybyłego na zaproszenie Rady Miasta i Wydziału Rady Powiatowej⁵³. Na ulicach pojawiły się patroli huzarów i straż wojskowa przed

⁵¹ *Przemyśl*, „Kurier Lwowski” 11 IV 1894, nr 100; *Obchód stoletniej rocznicy kościuszkowskiej*, „Nowy Robotnik” 13 IV 1894, nr 7; *Przemyśl*, „Naprzód” 15 IV 1894, nr 8.

⁵² CDIAU TK, *Do wysokiego c.k. Prezydium Namiestnictwa we Lwowie. Sprawozdanie c.k. Rady Namiestnictwa i Starosty w Rzeszowie*. Raporty z 2 i 5 IV 1894.

⁵³ *W Rzeszowie*, „Gazeta Narodowa” 6 IV 1894, nr 78; *Z Rzeszowa*, „Kurier Lwowski” 27 III 1894, nr 85; *Smutne wypadki w Rzeszowie*, „Kurier Lwowski” 6 IV 1894, nr 95; *Wypadki w Rzeszowie*. Dodatek do nr. 99 „Kuriera Lwowskiego” 9 IV 1894; *Sceny w Rzeszowie*, „Kurier Lwowski” 11 IV 1894, nr 100. Jak wynika z protokołu inspektora policji miejskiej Ferdynada Szybałskiego, informacje były mocno przesadzone. Zob. CDIAU TK, *Protokół z 5 kwietnia 1894*. Odezwy z wezwaniem do uczestnictwa w obchodach kościuszkowskich, sygnowane przez odpowie-

oficerskimi kwaterami. Dopiero 6 kwietnia Rada Miasta, powołując się na ustawy zasadnicze z 21 XII 1867 i 15 XI 1867 r., uznała wydany przez wojsko zakaz zgromadzeń publicznych za sprzeczny z konstytucją. Sprawa oparła się o Dowództwo Dziesiątego Korpusu w Przemyślu, a za pośrednictwem posta Adama Jędrzejowicza była dyskutowana na szczepku Koła Polskiego oraz w Namiestnictwie⁵⁴. Na łamach „Nowej Reformy” wprost pisano o naruszeniu swobód konstytucyjnych i pogwałceniu wolności obywatelskiej. Domagano się ostatecznego wyjaśnienia kompetencji władz administracyjnych, tak by wydarzenia nie stały się precedensem umożliwiającym dowolne stosowanie prawa⁵⁵. Rozgłos, jaki nadano wydarzeniom w prasie, sprowokował wydanie przez Badeniego oficjalnego komunikatu zamieszczonego w urzędowej „Gazecie Lwowskiej”, w którym, po zasięgnięciu opinii władz wojskowych, namiestnik oświadczył, że chociaż ludność cywilna wzięła udział w godnych ubolewania zajściach ulicznych, to jednak sposób działania stacji wojskowej budził wątpliwości z powodu przekroczenia jej kompetencji. Dążąc do ugodowego rozstrzygnięcia sprawy, wyrażał nadzieję, że incydent w niczym nie zakłóci dotychczasowych poprawnych stosunków pomiędzy władzą wojskową, cywilną i ludnością miasta⁵⁶. W odpowiedzi Rada Miasta wydała jednomyślną uchwałę „uważać zajścia za niebyłe”⁵⁷.

Spośród uroczystości wiejskich wysoko oceniano obchody zorganizowane na zamku w Odrzykoniu, gdzie na zgromadzeniu chłopskim uchwalono postawienie pomnika dla T. Kościuszki. Odsłonięcie nastąpiło 8 lipca, przy udziale przedstawicieli środowisk inteligencji z Rzeszowa, Krosna, Jasła, Rymanowa, Iwonicza i Korczyny. Towarzyszyły mu uroczyste przemówienia, a następnie zabawa ludowa, iluminacja zamku i żywe obrazy⁵⁸. Przeciwnieństwem były obchody z udziałem chłopstwa zorganizowane w Dynowie, w którym żandarmeria, rozpędzając wiecujących, użyła broni ze skutkiem śmiertelnym. Pojawiły się też

działne za ich organizację komitety, były zjawiskiem częstym. Z takimi przypadkami mamy do czynienia np. w Kołomyi (zob. *Uroczystość Kościuszkowska*, „Gazeta Kołomyjska” 12 IV 1894, nr 32), Sanoku (zob. Archiwum Państwowe w Sanoku. Akta miasta Sanoka, zes. 135. Księga uchwał rady miejskiej od lutego 1893 do 25 listopada 1900, sygn. 154. Posiedzenie rady miejskiej Sanoka 15 marca 1894 oraz Protokoły Posiedzeń rady miejskiej miasta Sanoka 17 I 1894–17 X 1895, sygn. 159. Protokół posiedzenia rady miejskiej, Sanok 15 marca 1894), w Żywcu (zob. *Z Żywca*, „Kurier Lwowski”⁵⁴), Zaleszczykach (zob. *Z Zaleszczyk*, „Kurier Lwowski” 29 III 1894, nr 87).

⁵⁴ CDIAU TK, K.U.K. 10. Corps – Commando, N. 257/II. An Seine Excellenz... Casimir Grafen von Badeni k. k. Statthalter von Galizien in Lemberg. Przemyśl 13 April 1894; *Z Rzeszowa*, „Czas” 17 IV 1894, nr 86; *Konflikt z powodu ekscesów rzeszowskich*, „Czas” 18 IV 1894, nr 87.

⁵⁵ *Uroczystość kościuszkowska*, „Nowa Reforma” 15 IV 1894, nr 85.

⁵⁶ *Lwów 16 kwietnia*, „Gazeta Lwowska” 17 IV 1894, nr 87. O wydarzeniach wspomina J. Szymczak-Hoff – *Życie towarzyskie i kulturalne Rzeszowa w dobie autonomii Galicji*, Rzeszów 1993, s. 209–210.

⁵⁷ „Gazeta Lwowska” 19 IV 1894, nr 89; „Nowa Reforma” 18 IV 1894, nr 87. Warto dodać, że zaraz po uroczystościach, za sprawą uczestników powstania styczniowego, zrodził się w Rzeszowie pomysł wybudowania pomnika poświęconego Tadeuszowi Kościuszce, odsłoniętego ostatecznie w 1898 r. Zob. CDIAU, fond 146. Галицьке намістництво, м. Львів, оп. 6, сп. 106/106g, k. 358, 359, 360, tamże, сп. 1265, k. 358, 360, szerzej: J. Świeboda, *Z dziejów powstania i budowy pomnika*, [w:] *Pomnik Tadeusza Kościuszki w Rzeszowie 1898–1998*, Rzeszów 1998, s. 6–14.

⁵⁸ *Odrzykoń*, „Dziennik Polski” 8 V 1894, nr 127; *Pomnik Kościuszki w Odrzykoniu*, „Nowa Reforma” 26 VII 1894, nr 167, szerzej zob. B. Jakubowska, *Ruch ludowy wobec przeszłości narodowej (do 1939 r.)*, Warszawa 1995, s. 87.

falszywe oskarżenia płatnego uczestnictwa⁵⁹. Normą natomiast był udział delegacji chłopskich w obchodach miejskich. Np. w Łańcucie, jak wspomina korespondent „Kuriera Lwowskiego”, w promieniu kilku mil od miasta nie odnotowano absencji żadnej z gmin, a najbliższe położone wysyłały nawet stuosobowe reprezentacje⁶⁰.

W przygotowanie obchodów prowincjonalnych niebagatelny wkład wniosła lokalna prasa, narzucając elitom władzy nie tylko punkty programowe, ale uke-runkowując ich profil ideowy. Np. tarnowska „Pogoń”, pisząc 11 marca o przygotowaniach do obchodów w miastach powiatowych i na wsi, wyrażała zdziwienie z powodu braku powołania odpowiedniego komitetu. Nadmieniała przy tym, że w jubileuszu nie chodzi jedynie o formę zewnętrznego manifestu. Jego wartość miała polegać na możliwości dokonania zmian w świadomości społecznej, urzeczywistnieniu idei kościuszkowskiej, opartej na nauce Kościoła. Przekonywano, że nakazem chwili była konieczność poprawy warunków ekonomicznych społeczeństwa i zmian edukacyjnych, przy jednoczesnym wyrzeczeniu się „błędnych zasad socjalizmu”⁶¹. Analizując znaczenie insurekcji, podkreślano, że nie rola odegrana przez chłopów i mieszczan nadawała mu dziejową wartość, ale „owa potężna idea demokratyczna, rozpoczęta konstytucją 3 Maja”. Racławice miały stanowić jedynie jej logiczną konsekwencję⁶². Kościuszko występował w roli prekursora – realizatora haseł Sejmu Czteroletniego i jak pisało: „On pierwszy powołał ten lud do broni za ojczyznę. On pierwszy zwołał do poddań-stwa i ogłosił wolnym każdego kto stanie w szeregach obrońców ojczyzny”⁶³. Podobnie jak w Krakowie czy Lwowie nieodłącznym atrybutem obchodów prowincjonalnych były okazjonalne przemówienia, pozostające w zgodzie z zaprezentowanym wyżej kanonem⁶⁴.

Ważnym i nieodłącznym aspektem obchodów kościuszkowskich były uroczystości kościelne. Najwięcej nabożeństw o charakterze religijno-narodowym (177) zorganizowano w świątyniach rzymskokatolickich, którym w 123 przypadkach towarzyszyło okolicznościowe kazanie. Znacznym zaangażowaniem w obchodach kościuszkowskich wykazała się ludność izraelska, organizując 46 nabożeństw, z czego 17 towarzyszyły nauki. Najslabiej przedstawiał się udział Kościoła greckokatolickiego. Współpraca pomiędzy duchowieństwem a komitetami

⁵⁹ W Dynowie, „Kurier Lwowski” 23 V 1894, nr 141.

⁶⁰ Z Łańcuta, „Kurier Lwowski” 23 V 1894, nr 141.

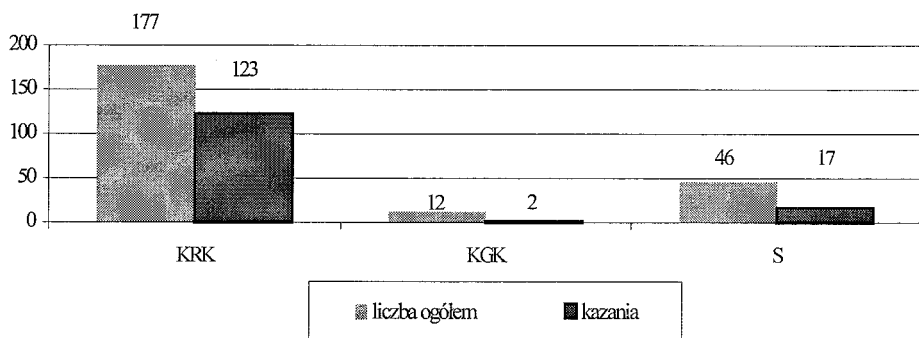
⁶¹ *Obchód Kościuszkowski*, „Pogoń” 11 III 1894, nr 10; *Alleluja!*, „Pogoń” 25 III 1894, nr 12; *Rocznica Kościuszki*, „Gazeta Samborska” 23 III 1894, nr 1 (jej wydawnictwo zainaugurowane zostało obchodami kościuszkowskimi); *Rocznica Kościuszkowska*, „Gazeta Kołomyjska” 10 III 1894, nr 20. Idea kościuszkowska miała charakter polityczno-narodowy i społeczny. By pokazać jedność narodową, jubileusz należało lokalnie scentralizować, tak by nie był obchodzony przez poszczególne towarzystwa, ale posiadał wspólny, jasno określony program. Zob. *Rocznica Kościuszkowska*, „Pogoń” 18 II 1894, nr 7; *Setna rocznica przysięgi Kościuszki*, „Gazeta Kołomyjska” 4 III 1894, nr 18.

⁶² *O uroczystości Kościuszkowskiej w Jarosławiu*, „Kurier Jarosławski” 15 IV 1894, nr 30; w podobnym tonie wypowiadali się dziennikarze „Pogoni”. Zob. *Kronika...*, „Pogoń” 1 IV 1894, nr 13.

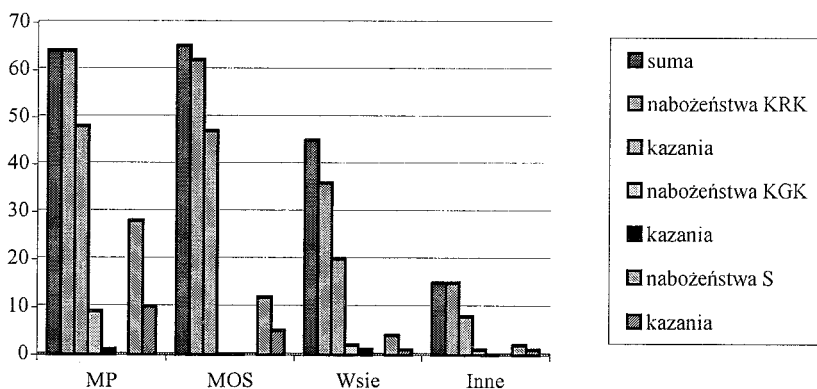
⁶³ *Święto narodowe*, „Gazeta Kołomyjska” 4 IV 1894, nr 27; *Święto narodowe*, „Gazeta Kołomyjska” 12 V 1894, nr 35.

⁶⁴ Np. w Żywcu podkreślano, że powstanie miało charakter wojny obronnej o zachowanie narodowej godności. Zob. *Żywiec*, „Nowa Reforma” 15 IV 1894, nr 85; podobnie w Brodach – zob. F. Szyndler, *O Tadeuszu Kościuszcze. Odczyt w 100-letnią rocznicę 1794 w Brodach*, Brody 1894; *Krościenko nad Dunajcem*, „Nowa Reforma” 15 IV 1894, nr 85.

kościuszkowskimi najlepiej przedstawiała się w ośrodkach dużych, miastach powiatowych i okręgach sądowych. Gorzej było na wsi, na co niewątpliwie wpływ miało zarówno zaplecze kadrowe duchowieństwa, jak i uboższa infrastruktura kościelna.

Wykres 3. Liczba udokumentowanych nabożeństw zorganizowanych z okazji obchodów kościuszkowskich w kościołach rzymskokatolickich (KRRK), greckokatolickich KGK) i synagogach (S)

Legenda:

MP – miasta powiatowe

MOS – miasta okręgów sądowych

Wykres 4. Nabożeństwa kościelne i synagogałne w udokumentowanych aglomeracjach miejskich i wsiach zorganizowane podczas jubileuszu insurekcji w 1894 r.

Wobec wszechobecnego analfabetyzmu wsi galicyjskiej i słabo wykształconego społeczeństwa słowo kapłanów wyjaśniające powody, dla jakich świętowano rocznicę powstania kościuszkowskiego, było niekiedy jedynym źródłem in-

formacji. W kazaniach podkreślano przede wszystkim potrzebę solidaryzmu społecznego. Okres rozbiorów wymownie charakteryzowano jako czas upadku moralnego narodu, a Kościuszkę kreowano na pioniera procesu wdrażania haseł demokratycznych⁶⁵. Z wizjonerską homilią spotkali się wierni w Mielcu, gdzie kapłan rysował przed zgromadzonymi obraz Kościuszki-bohatera, przyjmującego hołd od powstających z grobów królów, hetmanów i biskupów. W sposób niezwykle barwny, plastyczny i ekspresywny przedstawiał mękę wygnanych, zesłanych i poległych za wiarę, wolność i niepodległość. Kończąc, wołał: „Wszystko widziałem i czułem (...). Ty sumienie człowieczeństwa Polsko święta! I Ty Kościuszeko (tu kapłan zdjął biret z głowy) największy i najlepszy człowieku ziemi! Was kochać zaraz po Bogu, to najpierwszy obowiązek Kościoła i Twój narodzie polski! Ludu miły! Ukochaj wiarę, Polskę świętą Twoją, szlachetnego Kościuszkę Twego, ziemię Twoją, wielkie cmentarzysko Twoich bohaterów i Twoich ofiar, mowę Twoją cudowną, zwyczaję, obyczaje i stroje narodowe Twoje! (...) Zbudziłem się z zachwyty... pieśnią niedoli”⁶⁶. Z kolei w Tarnowie wierni mieli do czynienia z kazaniem mocno osadzonym w realiach naukowych. W ujęciu kapłana Kościuszeko to przede wszystkim bohater-katolik, dopiero potem patriota i mąż stanu wierny własnym przekonaniom. Idea kościuszkowska zaprezentowana została jako negacja wszechobecnego wyzysku, lichwy i ekonomicznej spekulacji. Puentując, wzywał do politycznej jedynomyślności i negacji haseł socjalistycznych⁶⁷.

Natomiast izraelici, omawiając znaczenie obchodów i idei kościuszkowskiej, akcentowali postać Berka Joselewicza, przypominali, że ten brał udział w obronie ojczyzny, w której Żyd „równe z innymi prawa mieć będzie i równe obowiązki”⁶⁸, a Polska i Polacy w zamian za okazywaną od czasów średniowiecza tolerancję dla narodu żydowskiego mają prawo wymagać postaw lojalizmu i wierności⁶⁹.

Kulminacją obchodów kościuszkowskich była lwowska Powszechna Wystawa Krajowa i *Panorama Raclawicka*. Zwiedzanie ekspozycji lansowano jako patriotyczny obowiązek. Zarząd Główny Towarzystwa Szkoły Ludowej wydał odezwę z wezwaniem do urządzania wycieczek szkolnych z całego kraju, ze wszystkich powiatów i gmin. Miały one obejmować przede wszystkim dzieci wiejskie⁷⁰. Z podobnym apelem o udział chłopstwa występowano na zgromadzeniach inicjowanych przez powstałe w maju 1894 r. Polskie Towarzystwo Demokratyczne⁷¹. W sumie wystawę zwiedziło ponad trzysta tysięcy ludzi. W sierpniu na jej terenie doszło do zorganizowania wiecu ludowego, którego dalszą konsekwencją było utworzenie Stronnictwa Ludowego⁷².

⁶⁵ *Uroczystość kościuszkowska w Samborze*, „Gazeta Samborska” 15 IV 1894, nr 2.

⁶⁶ *Mielec*, „Pogoń” 22 IV 1894, nr 16.

⁶⁷ *Obchód uroczystości Kościuszkowskiej w Tarnowie*, „Pogoń” 15 IV 1894, nr 15.

⁶⁸ *Mielec*, „Pogoń” 22 IV 1894, nr 16.

⁶⁹ *Budzanów*, „Dziennik Polski” 13 IV 1894, nr 102.

⁷⁰ *Odezwa*, „Kurier Lwowski” 13 V 1894, nr 132; „Nowa Reforma” 13 V 1894, nr 107; D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Wysłouchowa*, Warszawa 1975, s. 197 i nn.

⁷¹ *Wiec w Rzeszowie*, „Kurier Lwowski” 29 V 1894, nr 147.

⁷² K. Dunin-Wąsowicz, *Dzieje Stronnictwa Ludowego w Galicji*, Warszawa 1956, s. 102–103.

Tabela 1

Wybrane aspekty obchodów rocznicy kościuszkowskiej z 1894 roku

Lp.	Miejscowość	Powiat	Organizator	Data obchodów	Formy obchodów										Inne				
					Nabożeństwa			Wykład	Przemowa	Ulica	Tablica	Plac	Pomnik	Przedst. teatr.		Wieczornica	Koncert	Iluminacje	
					KRK	KGK	S												
					Data	Data	Data												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	Andrychów	Wadowice	Czytelnia	4 IV															
2	Baranów Miasto	Tarnobrzeg	Kościół	4 IV	4 IV, K			+		+								+	
3	Belz	Sokal	RM	4 IV	4 IV, K		4 IV	+	+									+	
4	Biała	Biała	Czytelnia polska	11 IV											+				
5	Bochnia	Bochnia		3, 4 IV	4 IV			+							+		+		14 IV wieczornica z przedst. teatralnym na rzecz ufundowania po- mnika T. K.
6	Bolechów	Dolina	Kościół, Tow. muzyczne, Czytelnia	4 IV	4 IV, K			+							+				Konietet funduszu T. K. na rzecz nowego kościola
7	Borysław — w.	Drohobycz	Zarząd kopalni	3 V	3 V, K		3 V, K	+			+				13V				Rozdano 1050 medali, 1000 książek, 500 wize- runków T. K., założono czytelnię
8	Bóbrka	Bóbrka	Szkoła	4, 9 IV	4 IV										+				Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, medali
9	Brody	Brody	burmistrz	6, 7, 8 IV	6 IV, BK	7 IV	6 IV, K		+					+					Osobne uroczystości w lokalu „Gwiazdy”
10	Brzesko	Brzesko	Sokół	4 IV	4 IV, K										+				Żywe obrazy
11	Brzeżany	Brzeżany	Kom. Społ.	15 III, 2, 3 V	15 III, 3 V K		3 V				+				+			—	Murowana kaplica, współdział we mszy duchownych greckokat- olickich
12	Brzostek	Pilzno		10 IV	10 IV, K			+									+	+	Żywe obrazy
13	Brzozów	Brzozów		4 IV	4 IV			+	+						+			+	Żywe obrazy

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
14	Buczacz	Buczacz		8 IV	8 IV, K		8 IV, K	+	+	+	+							+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, projektowano pomnik w kształcie skały
15	Budzanów	Trembowla	Kom. Społ.	4 IV	4 IV		4 IV, K	+										+	Zawiazano kołko rolnicze
16	Bukowsko	Sanok	czytelnia	15 IV	15 IV, K			+	+	+	+								Rozdano kilkaset egz. książek o T. K. i pieśni „Boże, coś Polskę”, szkole nadano im. T. K., żywe obrazy
17	Busk	Kamionka Strum.	Tow. Pedagogiczne	2 V												+			Żywe obrazy
18	Chocznia - w.	Wadowice		2 IV	2 IV				+	+								+	
19	Chomranice - w.	Nowy Sącz	Kółko Rolnicze, Kościół	1 IV	1 IV, K											+			
20	Chorkówka - w.	Krosno		?												+			Żywe obrazy
21	Chrzanów	Chrzanów	Tow. Kasynowe	11 IV	11 IV, K			+								+		+	Żywe obrazy
22	Ciężkowice	Grybów	Kom. Społ.	1 IV	1 IV, K			+	+	+								+	Otwarcie czytelni TSL, rozdawnictwo okolicznościowych broszur
23	Czechów	Brzesko	Kółko Rolnicze	1 IV	1 IV				+									+	
24	Dąbrowa	Dąbrowa		3, 4 IV	4 IV			+	+	+								+	Uliczne ekscesy, rozdawnictwo okolicznościowych broszur
25	Dębica	Ropczyce	Kom. Obywatelski	8 IV	8 IV, K			+	+	+								+	
26	Dobromil	Dobromil	Kom. Obywatelski	7 IV	7 IV, K			+		+	+			+				+	
27	Drochów - w.	Żydaczów		8 IV	8 IV			+									+	+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
28	Drohobycz	Drohobycz		1 IV	1 IV, K			+	+	+								+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
29	Dukla	Krosno	Tow. Kasynowe	4 IV	4 IV														Nie pomyślano o chłopach
30	Dynów	Brzozów	Kom. Społ.	30 IV	30 IV, K			+		+								+	
31	Fryszlak	Strzyżów		4 IV	4 IV, K		4 IV	+		+								+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
32	Głogów	Rzeszów	RG	IV	+		+			+								+	
33	Gorlice	Gorlice	„Sokół”, RP	7, 8 IV	8 IV, K		8 IV K	+	+		+							+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur i wizerunków T. K., przyjęcie dla chłopów, żywe obrazy
34	Grębów - w.	Tamobrzeg	Czytelnia ludowa	18 III												+			
35	Gródek	Gródek	RG	4 IV	4 IV, BK				+	+	+	+						+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur (ok. 500)
36	Grybów	Grybów	Czyt. Mieszkańska	7 IV	7 IV, K			+								+			Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, składka na rzecz funda- cji im T. K.
37	Grzymałów	Skałat	Kom. Społ.	6 IV	6 IV, K					+									Współudział w mszy duchownych greckoka- tolicznych, asysta pro- testanckich z okolicznych wsi
38	Gwoździec	Kołomyja	oo. bernardyni, Helena, ks. Puzyna	19 IV	19 IV, K													+	
39	Horodenka	Horodenka	Kom. Społ.	7, 8, 9 IV	8 IV, K 9 IV, K	8 IV	8 IV	+	+			+				+	+	+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, zbiórka na cele fundacji im. T. K.
40	Husiatyn	Husiatyn		14 IV															Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
41	Huta Nowa - w.	Buczacz		?	+														
42	Jakubkowice - w. (Łososina Dolna)	Nowy Sącz	ksiądz	5 IV	5 IV				+										Ugostczenie chłopów przez księdza

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
43	Janowice - w.	Tarnów		8 IV	8 IV Zakliczyn				+	+									
44	Janów	Gródek		1 IV	1 IV											+		+	
45	Jarosław	Jarosław	RM	7, 8 IV	8 IV, K		7 IV		+	+					+			+	
46	Jasień - w.	Lisko		4 IV	4 IV, K														
47	Jasło	Jasło	„Sokół”	4, 7 IV	4 IV, K			+	+	+	+				+			+	
48	Jaworów	Jaworów	Inicjatywa „Sokoła”	15 IV	15 IV, K		15 IV K	+	+	+	+				+			+	
49	Jaworzno	Chrzanów	Kom. Społ.	2 IV	2 IV, K			+	+	+					+				
50	Jedlicze - w.	Krosno		1, 8 IV	8 IV, K			+	+									+	
51	Jezupól	Stanisławów		7 IV	7 IV			+	+						+			+	
52	Jodłowa	Pilzno	RG	IV	K				+										
53	Jordanów	Myslenice		31 III 1 IV	31 III, K			+	+	+					+			+	
54	Kalwaria	Wadowice	Władysław Jaroszewski	5 IV	5 IV Zebrzydowice			+							+			+	
55	Kałusz	Kałusz	„Sokół”, Tow. Kasynowe	3, 4 IV	4 IV			+							+			+	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
56	Kamionka Strum.	Kamionka Strum.		15 IV		15 IV K		+							+			+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur (ok. 180)
57	Kęty	Biała	Kom. Społ.	8 IV	8 IV, K			+	+						+			+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, przeczocza
58	Kolomyja	Kolomyja		1, 2, 3 V	3 V K	3 V K	3 V K	+	+	+	+				+			+	Fundacja stypendialna dla ucznia rzemiosła, obecność górników z Muszyny, Słobody Rungurskiej, Nowosielec, Peczenizyna, park im. T. K., rozdawnictwo broszur i medali
59	Komarno	Rudki		15 IV	15 IV			+	+	+							+	+	Rozdano 230 książek, 100 wizerunków T. K., ugoszczono okolicznych przedst. gmin wiejskich
60	Kopyczyńce	Husiatyn		4 IV	4 IV														Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, składka na cele fundacji im. T. K.
61	Korczyn	Krosno		1 IV	1 IV, K		1 IV K	+	+									+	Żywe obrazy
62	Korościatyn - w.	Buczacz		?	+														
63	Kossów	Kossów	Tow. Kasyowc	2, 3 IV	3 IV, K													+	
64	Kraków	Kraków	Tow. im. T. K.	30, 31 III 1 IV	30 III K 31 III K			+	+	+	+				+	+	+	+	Uliczne ekscesy, uroczystości na kopcu Kosiuszki, wiec ludowy, okolicznościowy pomnik na Rynku
65	Krosno	Krosno	„Sokół”	8 IV	8 IV, K			+	+			+			+			+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur i medali
66	Krośienko n. D.	Nowy Targ	Kółko Rolnicze	?	+, K			+	+									+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur

[illegible]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
78	Lutcza -w.	Strzyżów		24 X	24 X, K														
79	Lwów	Lwów		4 IV	4 IV BK 5 IV K		4 IV K	+	+		+				+			+	Zakupiono 4000 broszur E. Śmiałowskiego i 5000 A. Stokowskiego, msza w kościele ewan- gelickim i ormiańskim, osobny obchód urzą- dzony przez partię so- cjalistyczną
80	Łańcut	Łańcut		31 III, 1 IV	1 IV, K		31 III K	+	+	+				+			+		Rozdanie broszur i po- dobizn T. K., ugoszcze- nie przedst. grun wiej- skich, 6 IV obchód w pensjonacie sióstr bo- remeuszek
81	Ławoczne -w.	Stryj	Naczelnik stacji	8 IV	8 IV, K	8 IV, K		+							+				
82	Łopatyn	Brody		IV	K			+										+	
83	Łoży -w.	W. Lewicki	Wydz. Czytelni	?					+										
84	Maków	Myslenice	Kom. Społ.	2 IV	2 IV, K			+	+									+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
85	Medyka	Przemysł		7 IV	7 IV	7 IV		+											Udział chłopów i mło- dzieży szkolnej
86	Michałowice -w.	Rudki	TSL	?												+			
87	Mielec	Mielec	WRP, RM	17 IV	17 IV, K		17 IV K	+	+	+					+	+		+	
88	Mikulitce	Tamopol		15 V	15 V, K				+						+	+		+	Rozdanie broszur o T. K.
89	Miłówka	Żywiec	Kom. Społ.	31 III 1 IV	31 III, K			+	+						+	+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
90	Monasterzy- ska	Buczacz	Kółko Rolnicze	8 IV	8 IV, K														
91	Mościska	Mościska		5, 6 V	6 V, K		6 V	+								+			
92	Mszana Dłh.	Limanowa	Burmistrz	6, 7 IV	7 IV, K				+							+	+	+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
93	Muszyna	Nowy Sącz	Tow. Kasynowe	4 IV	4 IV, K		4 IV	+	+	+								+	Rozdawnictwo książek M. Wystouchowej o T. K.
94	Myślenice	Myślenice		1, 2 IV	2 IV, K		2 IV	+	+	+	+					+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych wizerun- ków T. K.
95	Nadwórna	Nadwórna		8 IV	8 IV, K		8 IV K	+	+			+				+			Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
96	Narol	Cieszanów		4 IV	4 IV														13 V
97	Niepołomice	Bochnia	Kom. Społ.	1 IV	1 IV, K			+	+									+	Dochód z wieczorku na założenie kółka rolni- czego
98	Nisko	Nisko		31 III 1, 2 IV	31 III Racławice					+	+					+		+	Kamień węgielny pod bursę im. T. K., przyję- cie dla chłopów, odręb- na uroczystość organi- zowana przez partię ro- botniczą
99	Nizankowice	Przemysł	RM	4 IV	4 IV, K		4 IV											+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, żywe obrazy, sztuczne ognie
100	Nowy Sącz	Nowy Sącz	Inicjatywa „Sokoła”	3, 4 IV	4 IV, K			+	+	+			+					+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
101	Nowy Targ	Nowy Targ		7 IV	7 IV, K			+			+					+		+	żywe obrazy, sztuczne ognie
102	Odrzykoń - w.	Krosno	Chłopi	8 VII	8 VII, K			+	+	+				+				+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
103	Oświęcim	Biała		14, 15 IV											+	+			Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
104	Ottynia	Thumacz	Tow. Czytelni	22 IV	22 IV, K											+			Przyjęcie weteranów z 1863 r.
105	Pistyni	Kossów		4 IV	4 IV			+											Przyjęcie weteranów z 1863 r.
106	Pobiedzno - w.	Sanok	Kościół	?	K				+									+	Żywe obrazy, udział w uroczystości krakow- skiej
107	Podgórze	Wieliczka	RM, „Sokoł”	31 III 1 IV	1 IV, K			+	+							+		+	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
108	Podhajce	Podhajce		4 IV 3, 6 V	4 IV		4 IV									3, 6 V			
109	Pomorzany	Złoczów	Kom. Społ.	22 IV	22 IV, K		22 IV	+				+				+	+		Pamiętkowy krzyż
110	Potok Złoty	Buczacz		4 IV	4 IV, K				+									+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
111	Prądnik Czerwony - w.	Kraków		4 IV	4 IV, K				+										Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
112	Pruchnik	Jarosław	Kom. Społ.	15 IV	15 IV, K		14 IV	+	+						+			+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, żywe obrazy
113	Przeworsk	Przeworsk	WRP																Projekt wycieczki dla 100 dzieci na wystawę krajową
114	Przemyśl	Przemyśl	RM	3 III 1 IV	1 IV, K			+	+	+					+	+	+		8 IV uroczystość zorganizowana przez socjalistów
115	Piaszkowa - w.	Grybów		1 IV	1 IV, K											+			Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
116	Rabka - w.	Myślenice		1 IV	1 IV, K				+										
117	Raclawice - w.	Nisko		31 III															
118	Radłów	Brzeško	Kościół	8 IV	8 IV, K				-										
119	Radomyśl	Mielec	Straż Pożarna	26 III 7 IV	7 IV, K			+										+	W drugi dzień Świąt Wielkanocnych urządzono polową inscenizację o tematyce T. K.
120	Radziechów	Kamionka Strum.		8 IV	8 IV, K			+								+			Rozdawnictwo okolicznościowych portretów T. K.
121	Radymno	Jarosław	„Sokół”	11 IV	11 IV, K			+								+		+	
122	Rohatyn	Rohatyn	„Sokół”	4 IV	4 IV, K			+								+			Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, żywe obrazy
123	Ropczyce	Ropczyce		31 III	31 III, K				+									+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
124	Rozwadów	Tarnobrzeg	Tow. Kasynowe	7, 8 IV	8 IV, K		8 IV, K	+										+	Rozdano książeczki o T. K.
125	Rudawa – w.	Chrzanów	Kościół, szkoła	?	+			+											Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
126	Rzeszów	Rzeszów	RM i WRP	1, 2 IV	2 IV, K		2 IV	+	+	+	+			+			+		Uliczne ekscesy, zbiera- nie funduszy na pomnik T. K., K – plac Kiliń- skiego
127	Rymanów	Sanok	Tow. Kasynowe	14 IV	14 IV, K				+			+							
128	Sambor	Sambor	Kom. Społ.	31 III 3 V	31 III K 3 V		31 III							+			+		
129	Sanok	Sanok	WRP	1 IV	1 IV, K			+			+			+				4 IV	W perspektywie posta- wienie pomnika T. K., utworzenie fundacji sty- pendialnej
130	Sądowa Wisznia	Mościska		7 IV	7 IV, K											+			Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
131	Schodnica – w.	Drohobycz	Kobiety	3 V	3 V	3 V										+			Żywe obrazy
132	Skalat	Skalat		11, 12 IV	12 IV	12 IV?			+								+		Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur i medali
133	Skawina	Podgórze		3, 4 IV	4 IV, K			+										+	Żywe obrazy
134	Skole	Stryj	Kom. Społ.	4 IV	4 IV, K		4 IV, K	+										+	Rozdawnictwo książki M. Wyslouchejowej po- święconej T. K.
135	Słoboda Rungurska – w.	Kołomyja		3 V														+	
136	Sokal	Sokal	„Sokół”	7, 8 IV	8 IV, K			+	+		+	+				+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur
137	Sokołów	Kolbuszowa	Tow. Kasynowe	4, 8 IV	4 IV			+	+	+								+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, żywe obrazy
138	Stanisławów	Stanisławów	Tow. Kasynowe	2, 3 V	3 V, K	3 V	3 V	+			+	+			+		+	+	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
139	Stary Sącz	Nowy Sącz	RM „Sokół”	7, 8, 3 IV	3 IV				+									+	
140	Stróża Niżne – w.	Grybów	Kółko Rolnicze	31 III	+ Wilezy- ska											+		+	
141	Stryj	Stryj	Karol Dzieduszycki	1 IV	1 IV, K		1 IV	+	+			+						+	Składka na kaplicę w Chromoborbie, zebra- nie dla chłopów, tablica w kościele parafialnym
142	Strzyżów	Strzyżów		10, 11 IV	11 IV, K			+	+							+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur; żywe obrazy
143	Studzian – w.	Przeworsk		15 IV															Zabawa ludowa z ini- cjatywy chłopstwa i młodzieży szkolnej
144	Szalowa – w.	Gorlice	Kółko Rolnicze	8 IV	8 IV, K			+								+			
145	Szczawnica – w.	Nowy Targ		1 IV	1 IV		1 IV		+							+		+	Żywe obrazy, rozdaw- nictwo okoliczności- owych broszur
146	Szczepanów – w.	Brzesko		6, 8 IV	6 IV, K											+			
147	Śniatyn	Śniatyn	„Sokół”	31 III 1 IV	1 IV	1 IV		+								+		+	Proboszcz grekokato- licki odmówił nabożeń- stwa
148	Tarnobrzeg	Tarnobrzeg	„Sokół”, TSL, WRP, RM	10, 11 IV	11 IV, K			+								+		+	Zasadzono dąb na placu 3 Maja, zabawa, roz- dawnictwo okoliczno- ściowych broszur
149	Tarnopol	Tarnopol	„Sokół”	7, 8 IV	8 IV, K		31 III ?	+			+							+	Żywe obrazy, rozdaw- nictwo okoliczności- owych książek
150	Tarnów	Tarnów	Komitet Społeczny	7 IV	7 IV, K		7 IV	+	+						+			+	Rozdano reprodukcje obrazu Matejki oraz 50 broszur o T. K
151	Tegoborze – w.	Nowy Sącz	Kółko Rolnicze	?	+ K														
152	Thumacz	Thumacz	Tow. Kasynowe	7 V	7 V, K		–	+								+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur

I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
153	Toporów	Brody	Kobiety	10 IV	10 IV														Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
154	Trembowla	Trembowla	Burmistrz	1 IV	1 IV, K			+	+									+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur i medali
155	Trzebinia -w.	Chrzanów		?	+		+		+										Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
156	Tuchów	Tamów		8 IV	8 IV			+	+									+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur, udział szkoły z Krowd- rzy
157	Turka	Turka	Kom. Społ.	21, 22 IV	21 IV, K		22 IV		+									+	Utrudnienia ze strony miejscowego proboszcza, nieobecność ziemianstwa oraz przedst. urzędów państwowych i podatkowych, kolportaż wydawnictw
158	Tyczyn	Rzeszów	„Sokół”	8 IV	8 IV				+							+		+	Przezrocza
159	Tymbark	Limanowa		12 IV	12 IV, K			+										+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur (200), udział chłopów ze wsi Tarnoszyn
160	Uhnów	Rawa Ruska	UG	3, 4 IV	4 IV, K			+	+							+		+	
161	Ujście Solne	Bochnia		31 III 1 IV	1 IV, K													+	
162	Ulanów	Nisko		30 III	30 III			+								+		+	
163	Ustrzyki Dolne	Lisko		4 IV	4 IV Ja-sień			+											Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
164	Wadowice	Wadowice	Burmistrz	7, 8 IV	8 IV, K			+	+				+			+		+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur do ponad stu gmin, 7000 wizerunków T. K.
165	Wadowice Górne -w.	Mielec	Księża	31 III 1 IV	1 IV, K		1 IV		+							+		+	
166	Wieliczka	Wieliczka		7, 8 IV	8 IV, K			+		+			+			+	+	+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur

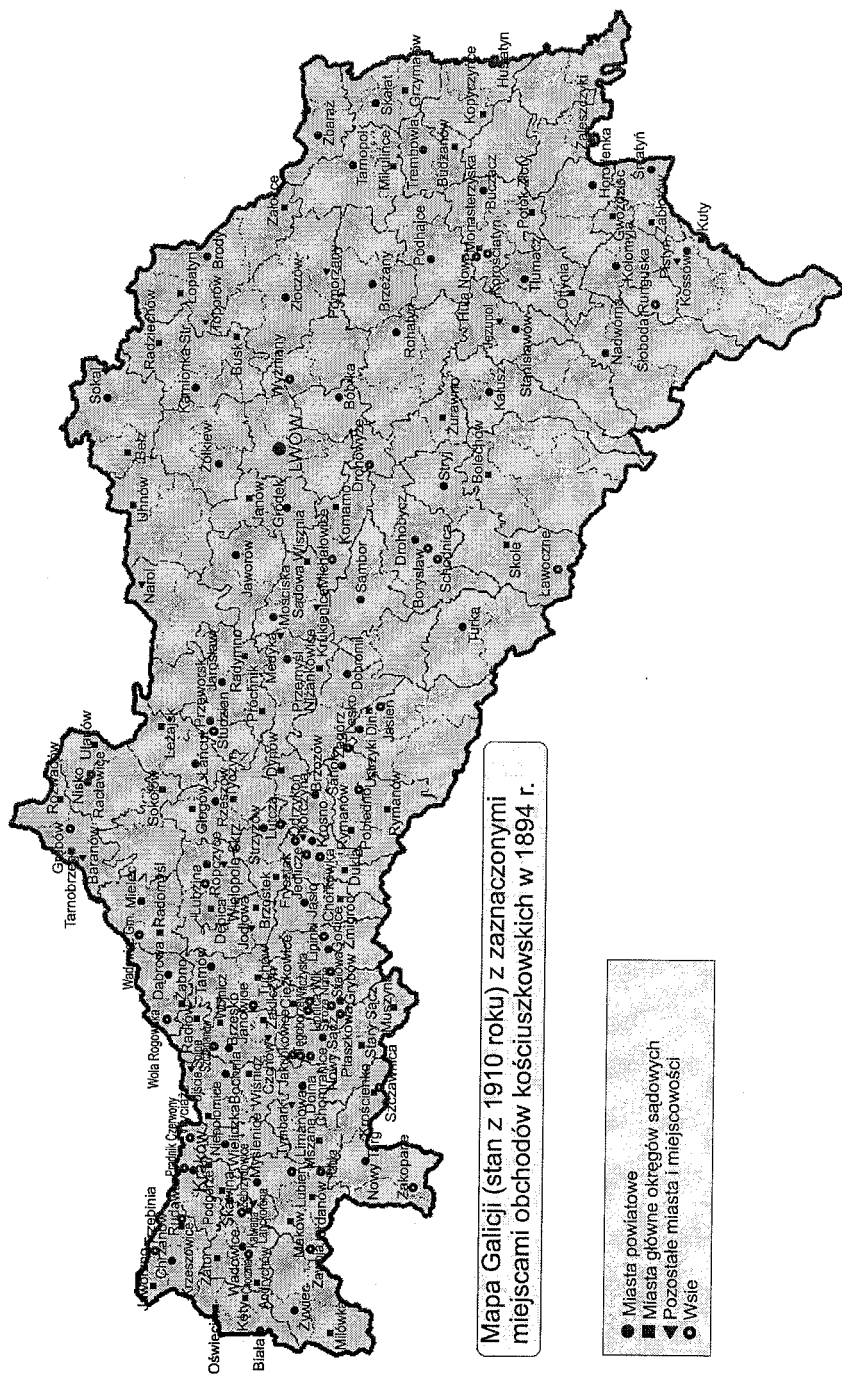
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
167	Wielopole Skrzyńskie	Ropczyce		8 IV	8 IV, K					+									
168	Wilczyńska -w.	Grybów		31 III	31 III, K														
169	Wiśnicz Nowy	Bochnia		1 IV	1 IV, K			+	+									+	Żywe obrazy, rozdawnictwo okolicznościowych broszur (200)
170	Wojnicz	Brzesko	„Sokoł”	3, 4 IV	4 IV, K			+	+						+			+	
171	Wola Rogowska -w.	Dąbrowa	Kółko Rolnicze	8 IV												+			
172	Wyciąże -w.	Kraków	Kółko Rolnicze, szkoła	?	+											+			
173	Wyżniani -w.	Przemysłany	Nauczyciele	?					+										Żywe obrazy
174	Zabłotów	Śniatyn		4, 8 IV	4 IV, K				+										Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
175	Zagórz -w.	Sanok	„Czytelnia” i Kółka Rol.	4, 8 IV	4 IV, K			+	+						+				Rozdawnictwo okolicznościowych broszur
176	Zaleszczyki	Zaleszczyki	Kom. społ.	1 IV	1 IV, K			+	+			+				+		+	Żywe obrazy
177	Założe	Brody	„Sokoł”	29 III	29 III				+										
178	Zakliczyn	Brzesko		8 IV	8 IV, K														
179	Zakopane -w.	Nowy Targ		8 IV	8 IV, K			+	+									+	
180	Zator	Wadowice	Czyt. Mieszczańska	22 IV	22 IV, K			+	+							+		+	Żywe obrazy
181	Zawoja -w.	Myślenice	Kościół	2 IV	2 IV				+									+	
182	Zebrzydówice -w.	Wadowice		5 IV	5 IV														
183	Zbaraż	Zbaraż		7 IV	7 IV													+	
184	Złoczów	Złoczów	Spół. miejska	6 IV	6 IV, K	6 IV	6 IV	+	+		+							+	Rozdawnictwo okolicznościowych broszur

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
185	Żabno	Dąbrowa		3 I III	I IV													+	
186	Żmigród	Jaśło	RM	8 IV	8 IV, K			+	+				+			+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, przystąpienie do TSL
187	Żółkiew	Żółkiew	„Sokół”	4 IV	4 IV, BK		4 IV K	+	+										Składka na fundację im. T. K., zakaz kazania
188	Żurawno	Żydaczów		6 IV	6 IV		6 IV K	+	+	+						+		+	Rozdawnictwo okolicz- nościowych broszur, 300 medali i 100 rycin
189	Żywiec	Żywiec	Władze samorządowe Kom. Społ.	4 IV 8 IV	4 IV, K			+	+	+						+		+	

Źródło: „Kurier Lwowski” 1894; „Nowa Reforma” 1894; „Czas” 1894; „Związek Chłopski” 1894; „Głos Narodu” 1894; „Gazeta Lwowska” 1894; „Przyjaciół Ludu” 1894; „Gazeta Narodowa” 1894; „Dziennik Polski” 1894; „Pogoń” 1894; „Gazeta Samborska” 1894; „Gazeta Kołomyjska”; „Kurier Rzeszowski” 1894; „Kurier Jarosławski” 1894

Wykaz skrótów:

UG – Urząd Gminy
 UM – Urząd Miasta
 WRP – Wydział Rady Powiatowej
 K – kazanie
 BK – brak kazania
 TSL – Towarzystwo Szkoły Ludowej
 w. – wieś

Mapa Galicji (stan z 1910 roku) z zaznaczonymi
miejscami obchodów kościuszkowskich w 1894 r.

- Miasta powiatowe
- Miasta główne okręgów sądowych
- ▲ Pozostałe miasta i miejscowości
- Wsie